

Pax e^T Bonum

Kapucíni v Čechách
a na Moravě
v raném novověku

Marek Brčák
a Jiří Wolf (edd.)

Vydání této publikace bylo podpořeno v rámci Programu rozvoje vědních oblastí Univerzity Karlovy č. Q23 *Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti*.

Vyobrazení na obálce:

Postava v popředí: Bernadinus z Balbana, OFM^{Cap} (+1570) – kazatel, autor literatury s mystickou tematikou, přispěl k rozšíření kapucínského řádu na jihu Itálie. Mědirytina z díla: Carolus DE ARENBERG, *Flores Seraphici...*, Coloniae Agrippinae 1640, s. 151 (výřez, upraveno). Kapucínská provinční knihovna Praha, sign. PK03397, soubor volných grafik *Flores seraphici*, č. 72.

Obraz v pozadí: Sv. František z Assisi. Olejomalba od Josefa Ceregettiho, Chrudim, 1769 (výřez). Původně z kapucínského konventu v Chrudimí, dnes uložen ve sbírkách Kláštera kapucínů Praha-Hradčany, inv. č. PHr–211.

Vyobrazení na titulní straně:

Bernadinus z Balbana, OFM^{Cap} – viz výše

Lektorovali:

prof. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.

PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D.

Authors © Matyáš Franciszek Bajger, Marek Brčák, Alessandro Catalano, Pacifik Matějka, Karel Nesměrák, Zdeněk Orlita, Jiří Wolf

Cover & Typo © Scriptorium, 2020

ISBN 978-80-7649-004-8

OBSAH

Úvodní slovo (Dismas Michael Tomaščík)	7
Čeští kapucíni v historické perspektivě aneb úvodní slovo editorů (Marek Brčák – Jiří Wolf)	11
Stav dosavadního bádání	16
Pramenná základna	22
Založení a zaměření kapucínského řádu	27
Působení kapucínského řádu v českých zemích v raném novověku	29
Organizační struktura řádu	31
Formace kapucínského řádu v raném novověku	33
Spiritualita řádu	36
Vliv kapucínské diplomacie na prosazování katolické reformy ve střední Evropě v první polovině 17. století (Alessandro Catalano)	43
„Duchovní válka slov“ na začátku 17. století a Vavřinec z Brindisi (1559–1619) (Alessandro Catalano)	53
Valerián Magni (1586–1661): duchovní otec náboženské reformy Českého království (Alessandro Catalano)	63
Basilius z Aire (1591–1665): šedá eminence pražské rekatolizace (Alessandro Catalano)	81
Bl. Marek z Aviana (1631–1699): divotvůrce, diplomat a duchovní opora císaře Leopolda I. (Pacifik Matějka)	93
Kazatelská činnost kapucínů jako nástroj sebe prezentace řádu v Čechách a na Moravě v 17. a 18. století (Marek Brčák)	111
Působení kapucínů z česko-moravské provincie v zahraničních misích v 17. a 18. století (Marek Brčák – Jiří Wolf)	131
Bolesti ke spáse: flagelantská konfraternita Utrpení Ježíše Krista při hradčanském kapucínském kostele P. Marie Královny Andělů (Zdeněk Orlita)	151
Kapucíni jako ošetřovatelé během morových epidemií (Marek Brčák – Jiří Wolf)	173
„ <i>Herbis non verbis</i> “: monastická farmacie česko-moravské provincie kapucínského řádu a její představitelé (Karel Nesměrák)	187

Kapucíni mezi svazky a policemi: správcové řádových knihoven (Matyáš Franciszek Bajger)	205
Summary	221
Seznam použitých zkratk	229
Seznam pramenů a literatury	231
Seznam vyobrazení	259
Jmenný rejstřík	261
Seznam autorů	269

Vraye effigie du R.P. Ioseph de Paris predicateur Capucin Prouvincial de Touraine superieur des missions estrangeres et de Poitou fondateur des Religieuses de Caluaire. A rendu lespirit entre les mains de ses Superieurs le 18 Decembre 1638.

◀ François Joseph Le Clerc du Trembley, OFMCap (1577–1638), zvaný „père Joseph“ – diplomat ve službách kardinála Armanda-Jeana du Plessis de Richelieua (1585–1642)

Mědirytina z roku 1638. Bibliothèque nationale de France, Gallica (domaine public)

VLIV KAPUCÍNSKÉ DIPLOMACIE NA PROSAZOVÁNÍ KATOLICKÉ REFORMY VE STŘEDNÍ EVROPĚ V PRVNÍ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Alessandro Catalano

Četná neoficiální diplomatická jednání, která se po celé 17. století konala všude v Evropě, a to v rámci různých sněmů, sjezdů a kongresů, by byla jen stěží představitelná bez velkého množství neoficiálních vyslanců, kteří mohli jednat, aniž by byli zatíženi břemenem dobové diplomatické etikety a předepsanými rituály. Velmi často se jednalo o představitele řeholních řádů, především Tovaryšstva Ježíšova, ale bez pochyb hrála v tomto kontextu velmi důležitou úlohu i hustá síť kapucínské diplomacie.¹ To ostatně vyplývá i z opakovaných kritických vyjádření benátských vyslanců, kteří se dívali s despektem na rostoucí angažmá nejrůznějších řeholníků v politických záležitostech (viz dále). Neustálé cestování kapucínů Evropou se stalo jedním z charakteristických rysů doby. V 16. století hrál z římského pohledu důležitou roli i fakt, že zatímco biskupové a nunciové byli Římem podezřívavě sledováni, aby se nedostávali do kontaktu s „heretiky“, řeholníci byli svou samotnou vnitřní strukturou (mj. i díky slibu poslušnosti řádovým představeným) považováni za spolehlivější.² V poslední čtvrtině 16. století se fenomén řeholníků-diplomatů, kteří často jednají naprosto nezávisle na nunciích, protože mají nadstandardní kontakty buď s jednotlivými vlivnými kardinály, anebo s římskými kongregacemi (někdy dokonce přímo se samotným papežem), stane

1 Bibliografie k tématu by byla velice bohatá, jako základní úvod je dosud nepřekonaná kniha: Robert James Weston EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003.

2 Viz například Elena BONORA, „*Ubique in omnibus circumspecti*“. *Diplomazia pontificia e intransigenza religiosa*, in: Renzo Sabbatini – Paola Volpini (edd.), *Sulla diplomazia in età moderna. Politica, economia, religione*, Milano 2011, s. 61–76; Irene FOSI, *Procurar a tutt'huomo la conversione degli heretici. Roma e le conversioni nell'Impero nella prima metà del Seicento*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 88, 2008, s. 335–368.

„běžným“ mezinárodním jevem. Jejich pozice u různých panovníků, která se postupem času proměňovala, souvisela také se snahou relativizovat vliv jiných řádů, případně jiných mocenských uskupení (ve střeoevropském prostoru se velmi výrazně projevila rostoucí rivalita s jezuitu). Tento dlouhodobý vývoj byl samozřejmě také výsledkem dlouholeté služby panovníkům, u kterých kapucíní úspěšně fungovali jako zpovědníci, radové, diplomaté, ale i jako ohniví kaplani během válečných tažení.³

Nejznámějším diplomatem-politikem kapucínského řádu byl jistě Francouz François Joseph Le Clerc du Trembley (1577–1638), proslulý jako „père Joseph“ kardinála Richelieua,⁴ který disponoval paralelní diplomatickou strukturou. Zanechal i jazykovou stopu ve většině evropských jazyků. Pojem „šedá eminence“ totiž pochází z konfrontace jeho šedého řeholního oděvu s kardinálským purpurem. Podobná politická činnost kapucínů probíhala velmi intenzivně také u jiných evropských panovníků. Postupně se rozšiřovala i v německém, rakouském, českém i polském prostoru, kde se už od prvního desetiletí 17. století pohybovalo několik výrazných osobností, které za sebou zanechaly hlubokou stopu v dobové evropské politice.⁵ Ačkoliv chybí ještě podrobné studie o konkrétní činnosti jednotlivých kapucínů,⁶ je jasné, že jejich role nabrala na významu na začátku 17. století a definitivně se etablovala po založení Kongregace pro šíření víry (*Sacra congregatio de propaganda fide*), vytvořen

³ Gabriele INGEGNERI, *Testimonianze sui primi Cappuccini nei Paesi del Centro-Est europeo (1593–1630)*, in: C. Cargnoni, *I frati cappuccini. Documenti*, tom. IV, Roma 1988, s. 1173–1457.

⁴ Viz i pro starší bibliografii Pierre BENOIST, *Le père Joseph. L'Eminence grise de Richelieu*, Paris 2007.

⁵ Všeobecně o činnosti kapucínů ve střední Evropě: Melchiorre [TURRADO] A POBLADURA, *Historia generalis ordinis fratrum minorum capuccinorum*, tom. II/1–2, Romae 1948; Rocco DA CESINALE, *Storia delle missioni dei cappuccini*, tom. II, Paris 1873, s. 537–698; Cuthbert [WILLÖCHER] VON BRIGHTON, *The Capuchins. A contribution to the History of the counter-reformation*, London 1928, s. 284–321; Anna CORETH, *Das Eindringen der Kapuziner-Mystik in Österreich*, *Jahrbuch für mystische Theologie* 3, 1957, s. 9–95; Hillard VON THIESEN, *Die Kapuziner zwischen Konfessionalisierung und Alltagskultur. Vergleichende Fallstudien am Beispiel Freiburgs und Hildesheims 1599–1750*, Freiburg im Breisgau 2002.

⁶ Vincenzo CRISCUOLO, *Tre diplomatici cappuccini al „Kurfürstentag“ di Regensburg del 1636–1637: Valeriano Magni, Francesco Rozdrzewski e Diego de Quiroga*, *Laurentianum* 45, 2004, s. 59–107; Buenaventura DE CARROCERA, *El Padre Diego de Quiroga, diplomático y confesor de reyes (1574–1649)*, *Estudios Franciscanos* 50, 1949, s. 71–100; Ronald CUETO, *Crisis, conciencia y confesores en la Guerra de Treinta Años*, *Cuadernos de Investigación Histórica* 16, 1995, s. 249–265.

papežem Řehořem XV. v roce 1622.⁷ Šlo o úřad několika kardinálů, koordinovaný sekretářem (dlouho jím byl vlivný Francesco Ingoli), jenž se věnoval misiím, to znamená oblastem, kde katolická církev ještě nedisponovala plně fungující organizací.⁸ Kongregace jako výsledek jisté decentralizace římských kompetencí postupně vytvořila výjimečnou informační síť, která zpravovala Řím o stavu různých diecézí. Na počátku musela samozřejmě spoléhat hlavně na nunciatury, postupně ale začali tvořit důležité články této sítě různí řeholníci, a především kapucíni.⁹ Tak se činnost jednotlivých kapucínů časem stala součástí římské diplomacie, jak potvrzuje i fakt, že skoro všichni dále citovaní kapucíni měli titul buď mimořádného vyslance, anebo apoštolského misionáře Kongregace pro šíření víry.

Jak známo, do Prahy přišla v roce 1599 na základě pozvání arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé jedna z nejdůležitějších postav zaalp-ské expanze kapucínského řádu, sv. Vavřinec z Brindisi (Giulio Cesare Russo, 1559–1619), který se krátce nato stal nejvyšším představeným řádu. Po určitých nesnázích si získal důvěru Rudolfa II., který ho několikrát pověřil různými úkoly, a v rámci diplomatických jednání pobýval opakovaně v Římě, v Madridu a jinde. V letech 1606–1609 znovu působil v Praze a představoval jednu z nejdůležitějších opor mocenského a náboženského seskupení, pro které se vžil název „španělská strana“. Na konci svého pražského pobytu dostal od bavorského vévody Maxmiliána I. úkol jet do Španělska, aby získal podporu pro nově ustanovenou Katolickou ligu. V letech 1610–1613 se stal také

⁷ K založení instituce Joseph METZLER, *Foundation of the Congregation „de Propaganda Fide“ by Gregory XV*, in: TÝŽ (ed.), *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum*, tom. I/1, Roma – Freiburg – Wien 1971, s. 79–111; Hynek KOLLMANN, *O archivu Sv. Kongregace de propaganda fide, Časopis Musea království českého* 66, 1892, s. 423–442; TÝŽ (ed.), *Acta SC de Propaganda Fide res gestas Bohemica illustrantia. Prodromus*, Praha 1939.

⁸ K prvním programovým dokumentům širokého záběru kongregace viz Joseph METZLER, *Orientation, programme et premières décisions (1622–1649)*, in: TÝŽ (ed.), *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum*, tom. I/1, s. 146–196; k prvnímu sekretáři viz TÝŽ, *Francesco Ingoli, der erste Sekretär der Kongregation (1578–1649)*, in: TÝŽ (ed.), *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum*, tom. I/1, s. 197–243

⁹ Giovanni PIZZORUSSO, *La congregazione De Propaganda Fide e gli ordini religiosi: conflittualità nel mondo delle missioni del XVII secolo*, in: Massimo Carlo Giannini (ed.), *Religione, conflittualità e cultura. Il clero regolare nell'Europa d'antico regime*, Cheiron 43–44, 2005, s. 197–240.

papežským vyslancem pro tuto záležitost na mnichovském dvoře.¹⁰ Vavřinec z Brindisi vyvinul typickou metodu jednání, která se opírala o náboženské svědomí králů na úkor státních zájmů a politického kličkování a snažila se relativizovat moc královských rádců přímým jednáním s panovníkem. Tento způsob diplomatického vystupování se později stal charakteristickým pro celou kapucínskou diplomacii, a proto se v pramenech tak často objevují zmínky o nutnosti tyto řeholníky vyhnat z panovnického dvora.

Vavřincovu zakladatelskou diplomatickou činnost v německém prostředí potvrzuje i fakt, že právě jeho v letech 1607–1608 doprovázel po Německu o generaci mladší Hyacint z Casale (Federico Natta, 1575–1627),¹¹ jenž o něco později působil v roce 1613 jako poradce kardinála Madruzzo na říšském sněmu v Řeznu, kde se seznámil i s bavorským vévodou Maxmiliánem I. U tohoto panovníka, který využíval kapucíny jako své diplomaty nejhojněji, poté zdědil Vavřincovo místo. Papež Řehoř XV., který se nejdůsledněji snažil propracovat podrobný plán náboženského znovuzískání Německa, propůjčil po bitvě na Bílé hoře Maxmiliánovi I. – abychom použili slova Henriho Hausera – „jednu z nejmocnějších zbraní, kterou římský dvůr v té době disponoval, kapucínskou diplomacií“.¹² Hyacint, známý svým barvitým jazykem a nestandardním chováním,¹³ se stal od roku 1621 jedním z nejdůležitějších Maxmiliánových vyslanců. Dobře po-

¹⁰ Příchodu kapucínů do Čech se nově věnoval Marek Brčák, mezi jinými pracemi viz Marek BRČÁK *Die Konstituierung der Böhmischo-mährischen Kapuzinerprovinz (1599–1673)*, in: Enno Bünz – Petr Hrachovec (edd.), *Die Franziskaner in den Ländern der Böhmisches Krone und Sachsen zwischen der Reform, Reformation und Gegenreformation (15.–17. Jahrhundert)* (= ISGV Schriften zur sächsischen Geschichte und Volkskunde), Leipzig (v tisku). K diplomatickému angažmá Vavřince v Brindisi v době etablování kapucínů v českých zemích podrobněji viz následující kapitola: „Duchovní válka slov“ na začátku 17. století a Vavřinec z Brindisi (1559–1619).

¹¹ Alexander KOLLER, *Giacinto da Casale*, Dizionario Biografico degli Italiani 54, 2000, s. 116–118; Venanzio DA SANTO LAGO, *Apostolo e diplomatico. Il p. Giacinto dei conti Natta da Casale Monferrato cappuccino*, Milano 1886; Arno DUCH (ed.), *Briefe und Akten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Neue Folge. Die Politik Maximilians I. von Bayern und seiner Verbündeten 1618–1651*, tom. I/2, Wien 1970, passim; Walter GOETZ (ed.), *Briefe und Akten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Neue Folge. Die Politik Maximilians I. von Bayern und seiner Verbündeten 1618–1651*, tom. II/1–2, Leipzig 1907–1918, passim; TYŽ, *Pater Hyacinth*, Historische Zeitschrift 109, 1912, s. 101–128; Davide M. DA PORTOGRUARO, *Il P. Giacinto dei Co. Natta da Casale e la sua opera attraverso i dispacci degli ambasciatori veneti 1621–1627*, Archivio segreto, Quinta serie 4, 1928, s. 165–231; 5, 1929, s. 151–233.

¹² Henri HAUSER, *La prépondérance espagnole (1559–1660)*, Paris 1973, s. 288.

¹³ D. M. DA PORTOGRUARO, *Il P. Giacinto*, 1929, s. 212.

psána jsou například jím vedená jednání ve 20. letech ohledně otázky přenesení kurfiřtské hodnosti na Bavorsko. Podle Waltera Goetze byl vůbec nejvýznamnějším představitelem mezinárodní politiky Maxmiliána I.,¹⁴ jak koneckonců dokládá vévodův strach o osud jejich korespondence po kapucínově smrti.¹⁵

A právě okolo Hyacinta z Casale, onoho výrazného kapucína-diplomata, jenž nikdy neváhal apelovat na morální a náboženské závazky a na svědomí panovníka a jeho rádců,¹⁶ se formovala nová generace kapucínů působících na poli diplomacie, k níž patřili např. Diego de Quiroga, Alexandr z Ales, Valerián Magni či Basilius z Aire. Hyacintem byli posíláni na různé evropské dvory, a to v rámci známé, avšak ne úplně úspěšné diplomatické misie za rozšíření Katolické ligy.¹⁷ Když v roce 1622¹⁸ odjel Hyacint z Madridu, svěřil svou misi Diegovi de Quiroga (1574–1649), kterého pokládal za svého nejlepšího spolupracovníka a už předtím ho poslal do Vídně a Mnichova. Je zajímavé, že když se v Madridu v roce 1628 vybíral zpovědník Marie Anny, bylo argumentováno tím, že „není vhodné, aby byl zpovědníkem uherské královny Diego da Quiroga, kapucínský řeholník, mimo jiné, aby se nevyskytla různá podezření, protože je jeho řád tak závislý a nakloněný bavorskému vévodovi.“¹⁹ Diego de Quiroga, jeden z nevlivnějších kapucínů 17. století, se pak skutečně vrátil s královnou po dlouhé cestě z let 1629–1631 do Vídně, kde zůstal až do své smrti vykonávaje různá důležitá diplomatická jednání.²⁰

Není určitě náhodou, že Marcantonio Padavin, benátský vyslanec u dvora Rudolfa II., ve svých zprávách vyjadřoval kritické názory na působení těchto kapucínů u evropských dvorů. Hyacinta z Casale ve svých relacích například hodnotil těmito slovy: „*Tváří se, jako by organizoval všechno, a je plný výmyslů a lstí.*“²¹ Dále mj. napsal, že vidí „*u různých řádů, a speciálně u kapucínů, zlomyslnost a ctižádost, a i tito začínají teď následovat chování otců jezuitů a pletou se do stát-*

14 W. GOETZ, *Pater Hyacinth*, s. 111, 122, 124, 128.

15 Viz dopis Maxmiliána I. Giovannimu Battistovi Crivellimu ze dne 29. 4. 1627. Josef SCHNITZER, *Zur Politik des hl. Stuhles in der ersten Hälfte des Dreißigjährigen Krieges*, Römische Quartalschrift 13, 1899, s. 151–262, zde s. 188; Viz také D. M. DA PORTOGRUARO, *Il P. Giacinto*, s. 225.

16 TAMTÉŽ, s. 177–179.

17 W. GOETZ, *Pater Hyacinth*, s. 106.

18 O jeho misi z let 1621–1622 viz D. M. DA PORTOGRUARO, *Il P. Giacinto*, s. 185–203.

19 B. DE CARROCERA, *El Padre Diego de Quiroga*, s. 81.

20 TAMTÉŽ, s. 81.

21 D. M. DA PORTOGRUARO, *Il P. Giacinto*, s. 215.

ních záležitostí“.²² Kapucíni působili na stejných dvorech i v následujících desetiletích, a to i po Hyacintově smrti. U Ferdinanda II. a Ferdinanda III. hráli důležitou úlohu hlavně Valerián Magni, činný také v Polsku, a později i Diego de Quiroga, zatímco Basilius z Aire působil hlavně v Čechách. V následujících letech byli také opakovaně využiti jako důvěrníci rodu Barberiniů, přičemž dřív nebo později se vždy s papežským dvorem dostali do střetu, výjimku představuje pouze Alexandr z Ales. V očích vlivného kardinála Francesca Barberiniho byl Magni například pouze jedním z kapucínů, kteří „obíhali“ Evropu s polooficiálními diplomatickými misemi, avšak Magniho na rozdíl od jiných nebylo možné při neformálních jednáních udržet na uzdě. Neustále byl totiž na cestách, projevoval vlastní iniciativu a šířil informace (často i pomluvy), přičemž vyprávěl i věci, které měly zůstat tajné, a přitom vytvářel složité intriky, které se nezdálo, že by vyvázly z jeho kontrole. „Zoufalství takovýchto rozumbradů“ bylo vskutku obtížně slučitelné s jemnou římskou „disimulací“ a bylo jasné, že poté, co ztratil císařovu důvěru, bude nepohodlný kapucín rychle opuštěn také římskou kurií.²³

I když se tito kapucíni proslavili jako obratní diplomaté, poměrně často byla jejich politická činnost kritizována, protože jejich vliv se vymykal původně jim vymezenému prostoru a snažili se prosadit politiku, která se ne vždy setkávala s pochopením ostatních diplomatů. Z toho důvodu u každého z nich musela nakonec nastat situace, kdy světská politika přerostla přes pravidla řeholního života a kritika u dvora je přinutila žádat o osvobození z „politického angažování“. Nicméně kapucíni byli velmi často vybíráni pro nejchoulostivější mise, například velmi známá je cesta Diega de Quiroga k Valdštejnovi v předvečer katastrofy v lednu 1634,²⁴ a představovali důležitý prostředek, jak zmírnit velký vliv Tovaryšstva Ježíšova.²⁵ Není se proto čemu divit, že se tak často s jezuitským řádem dostávali do střetu, hlavně tam, kde byl řád obzvláště silný, například ve Vídni a v Praze. Na největších diplomatických akcích kapucíni spolupracovali, a to hlavně ve dvacátých letech 17. století. Později měli velký vliv spíše na

²² TAMTÉŽ, s. 216.

²³ Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 151.

²⁴ Golo MANN, *Wallenstein. Sein Leben erzählt von G. M.*, Frankfurt am Main 1997, s. 853–855; Josef FORBELSKÝ, *Španěle, Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltasara Marradase*, Praha 2006, s. 557–561.

²⁵ Viz instrukce Gaspara de Guzmána Olivarese Diegovi de Quiroga z prosince 1629, R. CUETO, *Crisis, conciencia y confesores*, s. 254–256.

konkrétní otázky, například na jednání v Řezně v roce 1630²⁶ či během porady dvorských teologů ohledně možnosti míru se saským kurfiřtem v roce 1635²⁷ atd. Za dobu nejsilnějšího kapucínskému vlivu v celé Evropě lze jistě považovat první polovinu 17. století. Ale ani později se kapucíni nevytráceli z politických jednání, na vídeňském dvoře velmi úspěšně působil například známý Marek z Aviana (Carlo Domenico Cristofori, 1631–1699).²⁸

Ačkoliv se velké Vavřincovy a Hyacintovy plány částečně setkaly s nepochopením evropských dvorů a ne všechny misie, které organizovali, byly úspěšné, posílení Katolické ligy²⁹ dokazuje, že komplikovaná celoevropská diplomatická jednání 17. století by bez spolupráce kapucínské diplomacie byla jen stěží představitelná. Ačkoliv různé střety a rivality, z nichž nejznámější a nejstudovanější je jistě ta s jezuitským řádem, opožďovaly její rychlost, dá se říct, že několik výrazných kapucínů (mj. Ronald Cueto trefně mluví v této souvislosti o „kapucínské konexi“)³⁰ zanechalo hlubokou stopu ve způsobu, jak se katolická reforma 16. a 17. století prosadila ve středoevropském prostoru, a nejen tam.

²⁶ Dieter ALBRECHT (ed.), *Briefe und Akten zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges. Neue Folge. Die Politik Maximilians I. von Bayern und seiner Verbündeten 1618–1651*, tom. II/5 (Juli 1629 – Dezember 1630), München – Wien 1964; Pekka SUVANTO, *Wallenstein und seine Anhänger am Wiener Hof zur Zeit des zweiten Generalats 1631–1634*, Helsinki 1963, s. 51–96; Ludwig VON PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Reformation und des Dreißigjährigen Krieges*, tom. XIII, *Gregor XV. und Urban VIII. (1621–1644)*, Freiburg im Breisgau 1928, s. 412–436; Dieter ALBRECHT, *Die auswärtige Politik Maximilians von Bayern 1618–1635*, Göttingen 1962, s. 263–302.

²⁷ Konrad REPGEN, *Die Römische Kurie und der Westfälische Friede. Idee und Wirklichkeit des Papsttums im 16. und 17. Jahrhundert*, tom. I, Tübingen 1962, s. 350–361, Ludwig von PASTOR, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, tom. XIII, s. 482–485. K roli kapucínů při jednání o pražském míru podrobněji viz kapitola: Valerián Magni (1586–1661): duchovní otec náboženské reformy Českého království.

²⁸ Byla vydána i jeho bohatá korespondence Arturo [BASSO] DA CARMIGNANO DI BRENTA (ed.), *P Marco d'Aviano. Corrispondenza epistolare*, tom. I–V, Venezia Mestre 1986–1991, i pro starší bibliografii viz Ruggero SIMONATO (ed.), *Marco d'Aviano e il suo tempo. Un cappuccino del Seicento, gli Ottomani e l'Impero*, Pordenone 1994.

²⁹ D. M. DA PORTOGRUARO, *Il P. Giacinto*, s. 151–176.

³⁰ R. CUETO, *Crisis, conciencia y confesores*, s. 260.

Sacellum
 apud PP. Cap.
 anno 1619
 in Herculano

Effigies **BLAURENTII** à **BRUNDUSIO**,
 Ord. Cap. Ministri Generalis, qui vitæ San-
 ctinoniæ, ac miraculorū fanā clarissim.
 obiit Ulyssipone die, quā natus, 22. Julii 1619.
 ætatis suæ anno Sexagesimo.

P. Ivarius del.

Klauber Cath. Sc. Aug. V.

◀ Sv. Vavřinec z Brindisi, OFM^{Cap} (1599–1619) – diplomat, kazatel, teolog a vojenský kaplan.

Mědirytina z 18. století. Národní archiv Praha, ŘK, Spisy, inv. č. 99, kart. č. 256, fol. 1v

„DUCHOVNÍ VÁLKA SLOV“¹ NA ZAČÁTKU 17. STOLETÍ A VAVŘINEC Z BRINDISI (1559–1619)

Alessandro Catalano

Jeden z nejznámějších kapucínů začátku 17. století, svatý Vavřinec z Brindisi, původním jménem Giulio Cesare Russo (1559–1619), se narodil v Apulii v jižní Itálii ve městě Brindisi, kam tehdy dosahovala španělská moc neapolského místokrále.² Zde velmi úspěšně studoval u františkánů, ale když mu bylo osm let, ztratil otce Guglielma.³ Jakmile nadanému čtrnáctiletému studentovi zemřela i matka Elisabetta Masella, musel se v roce 1574 přestěhovat ke strýci Pietru Russovi do Benátek, kde se seznámil s kapucíny.⁴ Řeholní sliby složil v roce 1576 ve Veroně a přijal jméno Vavřinec z Brindisi, v kapucínských prameňech je uváděn jako *Laurentius a Brundusio (Lorenzo da Brindisi)*.⁵

- ¹ Inspirace názvu článku vychází z práce: Andrew J. G. DRENAS, „A ‘Spiritual War of Words’: Lorenzo da Brindisi and Capuchin Polemical Preaching in Early-Modern Prague, *The Catholica Historical Review*, 103/1. 2017, s. 50–72.
- ² Nejdůležitější prací o Vavřincovi z Brindisi zůstává monumentální dílo Arturo [BASSO] DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi. Dottore della Chiesa universale (1559–1619)*, tom. I–IV, Venezia Mestre 1960–1963 (= *Miscellanea Laurentiana*, IV–VII). Například čtvrtý díl ve dvou svazcích obsahuje edici více než tisíce originálních dokumentů z nejrůznějších archivů. Bohužel je tato práce napsána italsky, a proto je relativně málo známá, ačkoliv se k ní pozdější badání opětovně vracelo. Další literatura k Vavřincovi z Brindisi tak většinou vychází z této publikace, a navíc se často vyznačuje apologetickým zaměřením. Nově se originálním způsobem jeho činnosti zabýval Andrew J. G. DRENAS, *The Standard Bearer of the Roman Church: Lawrence of Brindisi and Capuchin Missions in the Holy Roman Empire (1599–1613)*, Washington 2018. Do češtiny byla nedávno přeložena popularizačně zaměřená práce Niklaus KUSTERA, *Vavřinec z Brindisi na cestách Evropy: životní příběhy slavného diplomata, kazatele a šířitele Řádu kapucínů v zaalpských zemích, doplněné o rozbor jeho promluv na téma dvou mariánských dogmat*, Praha 2016.
- ³ O rodině viz A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. I, s. 93–95, 491–513. O prvních letech života a studiu u františkánů, TAMTÉŽ, s. 95–110, 515–519.
- ⁴ TAMTÉŽ, s. 110–127.
- ⁵ TAMTÉŽ, s. 133–144.

Vavřinec studoval filozofii a teologii v Padově a v Benátkách, kde se naučil několik jazyků včetně hebrejštiny.⁶ Brzo se stal známým kazatelem (i mimo Benátky)⁷ a začal působit v řádové formaci jako lektor filozofie, později jako novicmistr.⁸ V roce 1589 vykonal cestu do jižní Itálie⁹ a poté byl poslán na svou první diplomatickou misi do Říma. Jako teprve třicetiletý byl v roce 1590 zvolen provinciálem v Toskánsku.¹⁰ Následně v roce 1592 byl povolán do Říma jako kazatel pro zdejší židovské obyvatelstvo.¹¹ Brzy se ale znovu vrátil do severní Itálie, kde se v roce 1594 stal benátským provinciálem, a tím pádem také generálním komisařem pro Tyrolsko.¹² V roce 1596 byl v Římě zvolen generálním definitivem řádu a ze své pozice byl zodpovědný za šíření kapucínů za Alpy a o rok později se stal kvardiánem v Benátkách.¹³

V roce 1598 byl poněkud překvapivě zvolen za švýcarského provinciála¹⁴ a o rok později už odjel v čele dvanáctičlenné skupiny do Čech jako generální komisař.¹⁵ Jeho hlavním úkolem bylo rozšířit řád za Alpy, založit v Praze nový klášter a prosadit zde katolickou reformu.¹⁶ Jak sám popsal, kapucíni způsobili v Praze nemalý rozruch:

⁶ TAMTÉŽ, s. 152–177, 521–535.

⁷ O Vavřinci jako kazateli viz TAMTÉŽ, s. 181–266.

⁸ TAMTÉŽ, s. 317–350, 549–553.

⁹ TAMTÉŽ, s. 357–367.

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 367–378, 555–561.

¹¹ TAMTÉŽ, s. 267–316, 543–547.

¹² TAMTÉŽ, s. 387–426.

¹³ TAMTÉŽ, s. 429–435.

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 440–444.

¹⁵ O přípravách a dobovém kontextu viz TAMTÉŽ, s. 447–487. Cestu do Prahy a začátek pobytu v Praze podrobně popsal A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 25–57. O kapucínech, kteří ho doprovázeli, TAMTÉŽ, s. 653–670; k římské korespondenci pražského arcibiskupa a dalším dobovým dokumentům viz A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 113–149. Poprvé většinu těchto archivních materiálů publikoval František TISCHER, *Uvedení řádu kapucínů do Čech okolo roku 1600*, *Věstník Královské české společnosti nauk* 8, 1907, s. 1–55. Dále viz také kapitola „*Insedimento in Austria e Boemia (1575–1631)*“ v knize Constanzo CARGNONI (ed.), *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo*, tom. IV, Roma 1992, s. 1263–1331. Nově viz také Marek BRČÁK, *Ustavení české kapucínské provincie v první polovině 17. století. Obraz kapucínskému řádu v letech 1599–1618 v narativních pramenech a korespondenci podporovatelů řádu*, Bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2010.

¹⁶ O své působení ve středoevropském prostoru napsal Vavřinec z Brindisi: *Commentariolus de rebus Austriae et Bohemiae*, rukopisnou zprávu „ve způsobu zápisků Julia Cesara“ (stojí za to zde připomenout, že Giulio Cesare Russo bylo původní Vavřincovo jméno), která byla poprvé vydána knižně v roce 1910. Eduardo [LECORNEY] D'ALENCON (ed.), *S. Laurentii Brundisini Ord. Min. Cap. De Rebus*

„Kamkoli šli, docházelo k velkému sročení lidí, kteří chtěli vidět tu novotu; bludařům se zdálo, že vidí obludné lidi, a tak posměšky a vtipy na účet našich bratří nebraly konce, a dali jim jméno ‚bosáci‘, což v tom jazyce znamená vyzutí. Nechyběli tací, kteří chodili za bratry a tahali je za kapuci, nebo dělali jiné drzosti.“¹⁷ Vavřinec se ale i zde brzy etabloval jako znamenitý kazatel, byl jedním z nejneústupnějších protivníků „heretiků“ a jeho přítomnost v Praze jistě pomohla v upevňování tzv. španělské strany. Sám například napsal, že při prvním velkém kázání u nového pražského kláštera „s velkou svobodou popíral omyly bludařů, avšak přesto nikdy nebyl inzultován, ačkoli se toho mnozí obávali“.¹⁸ Vavřincovi se také podařilo obhájit řád, když už se zdálo, že čím dál nevyzpytatelnější Rudolf II. by mohl kapucíny z Čech vypudit. Poznamenejme jen, že za hlavního strůjce „velkého pronásledování“ řádu mylně pokládal Tychona Brahe.¹⁹ V následujícím roce založil nové řádové domy ve Vídni a ve Štýrském Hradci, přijal do řádu nové členy, horlivě kázal proti heretikům.²⁰ Poté hrál důležitou roli během tažení proti Turkům v roce 1601, kdy se proslavil svými kázáními a faktem, že „šel s křížem přede všemi a dodával jim odvahy“²¹ při

Austriae et Bohemiae 1599–1622 Commentariolum Autographum, Romae 1910 (o rok dříve vyšlo časopisecky). Dílo znovu vyšlo v edici sebraných spisů Vavřince z Brindisi. *Laurentii a Brundisio Ordinis FF Min. S. Francisci Capuccinorum opera omnia a Patribus Min. Capuccinis Provinciae Venetae e textu originali nunc primum in lucem edita notisque illustrata, Summo Pontifici Pio XII. dicata*, tom. X/II. *Sermo nes de tempore. Adiectis opusculis* (I. *De rebus Austriae et Bohemiae*), Paduae 1956, s. 353–415 (editor neuveden). Dále text publikoval A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 92–99. Nejnověji text přeložil do angličtiny a komentoval Andrew J. G. DRENAS, *Lorenzo da Brindisi's Commentariolum de rebus Austriae et Bohemiae. An Introduction to, and Translation of, the Document in English*, *Collectanea Franciscana* 85, 2015, s. 595–629; do češtiny text přeložil Pařífk MATĚJKA, *Pamětní spis De rebus Austriae et Bohemiae kapucinského kazatele sv. Vavřince z Brindisi*, in: Petr Hlaváček (ed.), *Františkánský kontext teologického a filosofického myšlení*, Praha 2012, s. 356–387.

¹⁷ TAMTĚŽ, s. 361.

¹⁸ TAMTĚŽ, s. 362; nuncius Spinelli napsal do Říma, že „Otec br. Vavřinec z Brindisi, komisař pražských kapucínů, je osoba slavná i vzácná dobrotou i naukou, a to natolik, že i kdybych sepsal jakkoli dlouhou a detailní zprávu, zůstala by zde hluboká propast mezi textem a jeho zásluhami. [...] stačil již dostavět i klášter s kostelem a od prvních dní, kdy sem přišel, prospívá a stále více příkladem života a kázáním neuvěřitelně získává přízeň i úctu vyšší i nižší šlechty z celého města, která se schází v úctyhodném počtu“, TAMTĚŽ, s. 364.

¹⁹ A. CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 71–105; viz také dobové svědectví TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 149–168.

²⁰ TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 109–116.

²¹ P. MATĚJKA, *Pamětní spis*, s. 365.

bitvě u Székesfehérváru (Stoličného Bělehradu).²² Pozice kapucínů se tím ještě více upevnila a postupně se z pražského kapucínského kláštera stalo jedno z míst, kde se pravidelně konaly porady katolických politiků.²³ Přítomnost bojovného kapucína byla pro katolíky ve složité době posledních let vlády Rudolfa II. extrémně potřebná, a tak když se blížila generální kapitula, která by se měla konat v Římě, vyslovil se v červnu 1601 jménem všech pražských katolíků nuncius Filippo Spinelli proti jeho návratu do Itálie.²⁴ Spinelliho intervence však byla marná, Vavřinec musel Prahu opustit a v květnu 1602 byl v Římě zvolen generálním představeným řádu.

Během následujících tří let Vavřinec neustále putoval, navštívil v rámci generální vizitace kapucínské kláštery po celé západní Evropě a poté i ve Španělsku a Itálii.²⁵ Po následující generální kapitule se krátce vrátil do Benátek, dále podnikl novou cestu do jižní Itálie, až ho v roce 1606 nově zvolený papež Pavel V. z rodu Borghese vyslal na základě prosby císařského vyslance znova do Svaté říše římské národa německého. Dodejme, že kapucíni byli v té době vypuzeni z Benátské republiky. Do roku 1609 Vavřinec působil jako kazatel a diplomat v Čechách a v Bavorsku,²⁶ stal se rychle nejznámějším italským kazatelem v Praze a jedním z agitátorů agresivnějšího pojetí protireformace, jak dokládá i známý tvrdý císařský zákrok, který si kapucín vynutil proti městu Donauwörth a který sám komentoval těmito slovy: „*Kdyby v Praze nebyl br. Vavřinec z Brindisi, který k velkému uzardění císařských ministrů vícekrát mluvil z kazatelny o pramělé horlivosti pro katolické náboženství, nebylo by pro změnu učiněno nic, z obavy, aby se zásahem nevyprovokovali bludaři a nezpůsobila válka v Říši.*“²⁷ Jeho přítomnost v Praze velmi pomohla upevňování pozic tzv. španělské strany, a hradčanský kapucínský klášter se znovu

22 A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 133–180; viz také dobová svědectví TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 171–179.

23 Ačkoliv Vavřinec nenapsal žádné dílo přímo politické, vztahy mezi „státem“, „církví“ a „vladařem“ jsou rozesety v celém jeho díle, viz o tom Silvestro DA VALSANZIBIO, *La ragion di stato in S. Lorenzo da Brindisi*, *Studia patavina* 3/1, 1956, s. 421–467; 4/1, 1957, s. 33–81.

24 A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 180–183; viz také TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 165–166.

25 A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 193–309.

26 Na bohaté základně archívních materiálů jeho druhý pobyt analyzován v A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 311–650. Archívni dokumenty k tomu lze nalézt viz TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 248–276.

27 P. MATĚJKA, *Pamětní spis*, s. 367–368.

stal místem setkání předních katolíků,²⁸ jak ukazují dopisy nuncia Antonia Caetaniho a kardinála Ditrichštejna z května 1608, kdy byl Vavřinec zvolen za generálního komisaře česko-rakousko-štyrského generálního komisariátu, aby mohl v Praze dále pracovat na rozšíření katolické konfese. Ditrichštejn tehdy o něm výslovně napsal, že „*je skutečně obdivuhodný jak příkladem, tak učením i radou a ovlivňuje všechna rozhodnutí Jeho Veličenstva v těchto otázkách, k velkému užitku náboženství*“.²⁹

V těchto letech nejenže byl Vavřinec odpovědný za rozdělení komisariátu na česko-rakouskou a štyrskou část, ale také vykonal důležitá diplomatická jednání, navíc právě v momentě největší rivality mezi Rudolfem II. a Matyášem I., kdy se pro katolickou stranu zdálo už všechno ztracené. Účastnil se kongregace pražských teologů, kterou nuncius svolal v pokusu zabránit tomu, aby Rudolf II. umožnil nekatolíkům svobodně provozovat náboženství, a ve svých kázáních, ve kterých rychle střídal ironii, rozhořčení, sarkasmus a pohrdání, tvrdě zaútočil na „vlažné katolíky.“ Vše možně se snažil demonstrovat, proč jsou nekatolíci heretiky, a tvrdě kritizoval jakýkoliv kompromisní postoj.³⁰

Zároveň se v této době ještě více sblížil s Maxmiliánem I. Bavorským, se kterým byl v pravidelném písemném kontaktu, a mj. svým diplomatickým talentem značně přispěl ke vzniku Katolické ligy.³¹ Opakovaně cestoval mezi Prahou a Mnichovem, protože se ho nuncius Caetani a španělský vyslanec Baltasar de Zúñiga rozhodli využít jako spojku k Maxmiliánovi I.³² Vavřinec byl nejenom člověk, který „*mimo dobrotivosti vykazuje nedocenitelnou horlivost a je velmi dobře*

²⁸ A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 425.

²⁹ Milena LINHARTOVÁ (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*, tom. IV, *Antonii Caetani nuntii epistulae et acta 1607–1611*, Pars III/I, *1608 mai.-aug.*, Praha 1940, s. 26. Z Říma přišla hned kladná odpověď, TAMTÉŽ, s. 78–80. Překlad převzat viz P. MATĚJKA, *Pamětní spis*, s. 374.

³⁰ A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 443–454.

³¹ Kromě citovaných prací viz ale také Franz Xaver VON ALTÖTTING, *Laurentius von Brindisi in der Politik Bayerns von 1606–1612*, *Collectanea Franciscana* 29, 1959, 237–272; Dieter ALBRECHT, *Maximilian I. von Bayern 1571–1651*, München 1998, s. 391–418; Franziska NEUER-LANDFRIED, *Die Katholische Liga. Gründung, Neugründung und Struktur eines Sonderbundes*, Kallmünz/Opf. 1968 (= Münchener Historische Studien: Abteilung Bayerische Geschichte 9), s. 12–96; a česky Tomáš ČERNUŠÁK, *Pražská nunciatura a počátky Katolické ligy*, ČČH 108/1, 2010, s. 114–126.

³² Viz také Tomáš ČERNUŠÁK (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*, tom. IV, *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611*, Pars IV, *September 1608 – Junius 1609*, Praha 2013, s. 348–349, 381, 392–393.

informován o těchto náladách a o událostech, které se staly“, ale také „*přirozený poddaný španělského krále a co nejpokorněji podřízený Apoštolskému stolci*“. V roce 1609 byl zvolen pro delikátní misi podporující Katolickou ligu ve Španělsku³³ a v Římě,³⁴ a to z toho důvodu, „*aby se zamezilo podezření a nevyvolal se přílišný rozruch*“.³⁵ I když byla jeho mise v zásadě úspěšná, Vavřincova vehementnost vzbuzovala na madridském dvoře obavy kvůli možnému posílení bavorské moci. Ve složité situaci taktizování mezi Madridem, Mnichovem, Římem a Vídní kapucín až poněkud přehnal způsob, jakým podal informace, a vznikla tak různá nedorozumění. Jeho způsob diplomatického jednání, který byl později typický pro celý kapucínský řád,³⁶ tentokrát (jako tolikrát i v budoucnosti) způsoboval potíže, protože v podstatě znemožnil jemnější diplomatické jednání, které u takového komplikovaného případu, jakým bylo rozšíření Katolické ligy, bylo nutné. Objevily se proti němu velmi kritické hlasy, hlavně ve Vídni, protože například podle slov medicejského vyslance „*všechno měřil pouze na základe své horlivosti a mluvil příliš svobodně [...], a to i v době, kdy svoboda řeči není příliš vhodná*“.³⁷

Po svém návratu působil v letech 1610–1613 jako vojenský kaplan a neoficiální papežský a španělský vyslanec v Mnichově,³⁸ kde se stal předním rádcem bavorského vévody.³⁹ Jeho politická činnost ve prospěch Katolické ligy ho každopádně dostala několikrát do střetu s vídeňským dvorem, hlavně s Melchiorem Khleslem, jenž nakonec intervenoval v Římě, aby Vavřinec nebyl přítomen na sněmu v Řeznu. To po třech letech znamenalo konec jeho diplomatického angažmá

³³ A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 483–557. Viz také archivní dokumenty svědectví TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 276–363, instrukce španělského vyslance je na s. 280–285, Maxmiliána I. na s. 296–302.

³⁴ A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 559–607 (viz také archivní dokumenty TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 363–438).

³⁵ P. MATĚJKA, *Pamětní spis*, s. 377.

³⁶ Podrobněji ke kapucínské diplomacii viz předešlá kapitola: Vliv kapucínské diplomacie na prosazování katolické reformy ve střední Evropě v první polovině 17. století.

³⁷ A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 611.

³⁸ O jeho neoficiální roli u Maxmiliána I. viz A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. III, s. 45–48. O jeho trápení kvůli pražské zimě a posláni Vavřince k Maxmiliánovi I. viz Tomáš ČERNUŠÁK (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*, tom. IV, *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611*, Pars V, *Julius 1609 – Februarius 1611*, Praha 2017, s. 410, 489–490.

³⁹ Podrobně A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. III, s. 25–189 (viz také archivní dokumenty TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 486–585).

ve středoevropském prostoru.⁴⁰ Po generální kapitule v Římě z roku 1613, kde byl osobně přítomen, se Vavřinec rozhodl zůstat v Itálii a do Řezna jel místo něho kapucín Hyacint z Casale, který postupně převzal jeho pozici u Maxmiliána I. V Římě Vavřinec znovu zastával důležité funkce uvnitř kapucínského řádu⁴¹ a do benátské provincie se mohl vrátit až v roce 1616. Odtud vykonal řadu diplomatických cest i v následujících letech. Zemřel symbolicky během poslední z nich dne 22. července 1619 v Lisabonu.⁴²

Už ve své době se Vavřinec stal velmi známým kazatelem a během svého života napsal několik spisů homiletických, exegetických a polemických.⁴³ Zajímavě popsal též svoje středoevropské působení v letech 1599–1612 ve víckrát citovaném rukopisu *Commentariolum de rebus Austriae et Bohemiae*. S pražskými pobyty je spojen také další zajímavý rukopis s názvem *Quaresimale del Padre Brindes*, jenž obsahuje texty jeho pražských kázání z roku 1607, které zapsal jeho spolubratr.⁴⁴ Vavřinec svými kázáními rozpoutal skutečnou „duchovní válku slov“, velmi polemicky útočil na „novoty“, které heretici přinesli do křesťanství, a snažil se jejich odchylky vyvracet na základě opětovného čtení biblického textu v původních jazycích. Nejznámější z jeho velkých kontroverzí je jistě pokus o vyvracení luteranismu obsažený v polemickém díle *Lutheranismi hypotyposis*,⁴⁵ které z něho učinilo jednoho z nejvýznamnějších polemiků své doby.⁴⁶ Dílo bylo

⁴⁰ TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. III, s. 166–187. Ohledně nemožnosti návratu do Německa viz svědectví římského agenta Matyáše I. a Vavřincův dopis Hyacintovi z Casale z listopadu 1613, TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. IV/1, s. 589, 594–595, tom IV/2, s. 60–61.

⁴¹ TÝŽ, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. III, s. 191–476.

⁴² TAMTÉŽ, s. 477–713; Ilarino DA MILANO, *L'ultima missione di san Lorenzo in difesa del Regno di Napoli (1618–1619)*, Collectanea Franciscana 29, 1959, s. 273–331.

⁴³ Viz dnes *Laurentii a Brundusio Ordinis FF. Min. S. Francisci Capuccinorum opera omnia a Patribus Min. Capuccinis Provinciae Venetae e textu originali nunc primum in lucem edita notisque illustrata, Summo Pontifici Pio XII. dicata*, tom. I–X, Paduae 1928–1956 (editor či editoři neuvedeni).

⁴⁴ A. J. G. DRENAS, *A 'Spiritual War of Words'*, s. 58–63. Tento rukopis nebyl pojat do Vavřincových sebraných spisů, protože autorství bylo dokázáno teprve dodatečně. Viz Silvestro DA VALSANZIBIO, *Un quaresimale italiano inedito di S. Lorenzo da Brindisi*, Collectanea Franciscana 24, 1954, s. 136–158. Částečně byl publikován v knize *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo*, Constanzo CARGNONI (ed.), *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo*, tom. III/2, Roma 1991, s. 2678–2708.

⁴⁵ *Laurentii a Brundusio Ordinis FF. Min. S. Francisci Capuccinorum opera omnia*, tom. II/1–III, Paduae 1933.

⁴⁶ Viz Gaetano STANO, *San Lorenzo da Brindisi controversista*, in: S. Lorenzo da Brindisi: Studi: Conferenze commemorative dell'edizione 'Opera Omnia': Roma 8–15 maggio 1949, Padova 1951, s. 95–139; Claudio DA SOLESINO, *L'apologetica di*

původně napsáno v letech 1607–1609 jako odpověď kazateli saského kurfiřta Polykarpu Leyserovi, který přijel do Prahy v červenci 1607. Tehdy poněkud odvážně dvakrát kázal proti katolické nauce z okna blíže neurčeného paláce, který byl součástí Pražského hradu, kde byl ubytován.⁴⁷ Vavřinec dostal od papežského nuncia úkol odpovědět z kazatelny, přičemž se ujal svého úkolu s velkou vehemencí jakožto představitel jediné pravdivé církve proti „nepříteli Boží spravedlnosti“. Kapucínovi se podařilo změnit spor v „divadelní“ konfrontaci, ve které se mu nakonec podařilo protivníka, jenž „*citoval Písmo výhradně z německé Lutherovy bible*“, zesměšnit. Podle svých slov „*udělal gesto, které hluboce zasáhlo dotyčného kazatele*“. Tehdy „*přinesl na kazatelnu Bible v těchto třech jazycích* [v hebrejštině, aramejštině a řečtině]“ a dokázal posluchačům, že Leyser biblický text „*neumí ani číst*“, a tím pádem způsobil „*velké zadostiučinění a útěchu u katolíků, zatímco bludaři byli zahanbeni*“. Později, když Leyser dal text svých kázání vytisknout pod názvem *Zwo christliche Predigten*, sestavil Vavřinec jako odpověď svoje dílo, které však z důvodu protivníkovy smrti zůstalo pouze v rukopise, jelikož Vavřinec „*nechtěl bojovat proti mrtvým nebo vést válku proti stínům, což se jistě nesluší*“.⁴⁸ Jak bylo poukázáno, Leyser byl učený luterán, ve své době velmi známý, který si zcela jistě Vavřincovy výtky nezasloužil, jistě však je, že byl agresivním útokem kapucína silně zdiskreditován (alespoň v očích katolíků).⁴⁹ Polemický střet mezi kapucínem a luteránem příkladně ukazuje agresivní způsob vedení „duchovní války slov“, která probíhala na rozhraní 16. a 17. století.

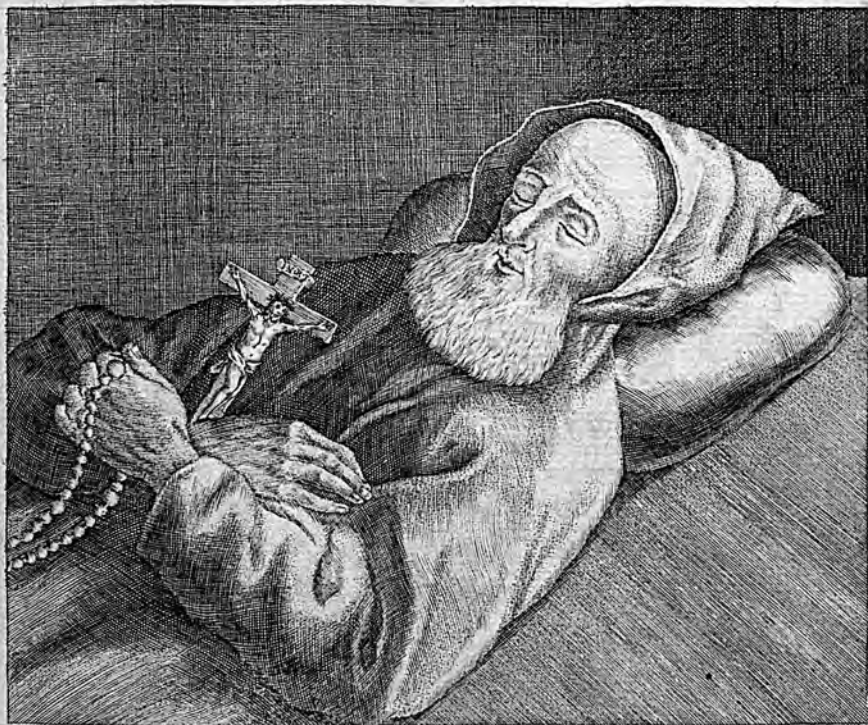
Vavřinec z Brindisi byl vůbec jedním z neznámějších řeholníků své doby a jeho kanonizační proces byl započat velmi brzo po jeho smrti, ačkoliv se velmi protahoval. Nakonec byl prohlášen za blahoslaveného teprve v roce 1783 a za svatého až v roce 1881. Roku 1959 byl zařazen mezi učitele církve a byl mu udělen titul *doctor apostolicus*.

S. Lorenzo da Brindisi: *originalità. Studio storico-critico*, Roma 1959; a nově A. J. G. DRENAS, *A 'Spiritual War of Words'*.

⁴⁷ A. DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi*, tom. II, s. 361–412. *Laurentii a Brundusio Ordinis FF. Min. S. Francisci Capuccinorum opera omnia*, tom. II/III, Paduae 1933.

⁴⁸ P. MATĚJKA, *Pamětní spis*, s. 370.

⁴⁹ Viz A. J. G. DRENAS, *A 'Spiritual War of Words'*, s. 64–71.

R. P. Valerianus Magnus Capucinus, Patria Mediolanensis: Ex Stirpe Comitum de Magnis. Magnis opere et sermone, Pietate et singulari doctrina insignis, implevit Nomen et Omen. Omnes in suo Ordine honorum gradus consecutus. Missionary Apostolici munus per 35. Annos magno Zelo obiit. Orthodoxa fidei Propugnator, et Hæreticorum quâ dictis, quâ scriptis insectator fuit acerrimus. Legationibus quoque Magnatum præclare functus. Pys pro Chrô laboribus ac senio confectus inter Crucifixi oscula et amplexus pyssime obdormiit in sui ordinis Conuentu Salisburgi 29. Iulii Aô. 1661. Cum numeraret mortalitatis annos 75. Religionis 60. Posteritatem habens in libris simul et liberis, quos per Euanghium in Christo genuit

Cum Priuilegio Superiorum.

◀ Valerián Magni, OFMCap (1586–1661) – spolupracovník a zpovědník pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha z Harrachu (1598–1667)

Mědirytina z pamětní knihy brněnského konventu kapucínů z roku 1773: *Protocollum rerum memorabilium utriusque Conventus Brunensis*, tom. I, fol. 292r. Kapucínská provinční knihovna Praha, Rkp., inv. č. 609

VALERIÁN MAGNI (1586–1661): DUCHOVNÍ OTEC NÁBOŽENSKÉ REFORMY ČESKÉHO KRÁLOVSTVÍ

Alessandro Catalano

Valerián Magni,¹ původním jménem Massimiliano Magni, byl jedním z nejznámějších kapucínů, kteří se pohybovali ve střední Evropě v 17. století, zároveň byl slavným diplomatem a autorem vlivných teologických, filozofických a vědeckých děl. Představoval vůbec jednoho z největších polemiků své doby. Názorové spory vedl nejen s nekatolíky v rámci veřejných disputací, ale i s jezuitu a s „českými politiky“, především s ohledem na otázky univerzity a navrácení církevních statků (viz dále). Ačkoliv byl díky titulu apoštolského misiónáře Kongregace pro šíření víry jedním z hlavních strůjců katolické reformace po Bílé hoře v Čechách a později hrál důležitou roli také v pokusech o náboženský mír v Polsku, v následujících stoletích se na jeho politickou, diplomatickou a filozofickou činnost poněkud zapo-

¹ Intenzivní činnost Valeriána Magniho byla studována opakovaně, ačkoliv chybí moderní syntetická práce a poněkud podceňovány zůstávají v českém kontextu zásadní studie Jerzyho Cygana, které bohužel nekulminovaly v žádnou závěrečnou monografii. Kromě mnoha dalších, které budou citovány níže, alespoň uvádím bohatě komentovanou edici prvního rukopisného Valeriánova životopisu, jenž, ačkoliv je napsán v apologetickém duchu, zůstává dodnes zásadním pramenem pro první část jeho života. Jerzy CYGAN, *Valerianus Magni (1586–1661). „Vita prima“, operum recensio et bibliographia*, Romae 1989 (s důležitou částí „Cronologia vitae Valeriani Magni“, na s. 230–286). O tomto latinském rukopise viz Jerzy CYGAN, *Vita prima Valeriani Magni a Nicolao de Lucca et Ludovico de Salice descripta*, Collectanea Franciscana 45, 1975, s. 213–249. Text byl částečně publikován už v roce 1746, viz Michael [WICKART] A TUGIO (ed.), *Bullarium Ordinis FF Minorum S. P. Francisci Capucinatorum, seu Collectio bullarum, brevium, decretorum, rescriptorum oraculorum etc., quae a Sede Apostolica pro Ordine Capucino emanarunt*, tom. IV, Roma 1746, s. 181–217; a je k dispozici i v německém překladu, viz [Egino KRAUS (ed.)], *Leben und Taten des P. Valerian Magni OFM Cap., Provinzials und Apostolischen Missionars der Böhmischo-Österr. Provinz des Ordens der Minderbrüder Kapuziner: geb. 15. 10. 1586 in Mailand, gest. 29. 7. 1661 in Salzburg. Gesammelt v. P. Nikolaus aus Lucca, vermehrt u. erw. v. P. Ludwig aus Salice. Abgeschlossen 1664. Nach einer in Prag befindlichen Handschrift in lateinischer Sprache*, Würzburg 1976 (obsahuje i „Stammtafel Haus Magni, Linie Lurago Marinone-Como“).

mnělo a zůstal ve všeobecném povědomí spíše jen jako protijezuitský polemik.

Magni se narodil v Miláně v zámožné rodině: matka Ottavia pocházela z rodu Carcassola, otec Costantino Magni byl tajným radou Maxmiliána II. a Rudolfa II. a v roce 1588 přesídlil do Prahy, aby z císařské pokladny vymohl vrácení zřejmě vysoké finanční částky (není proto divu, že také další dva jeho synové, Francesco a Filippo, se nakonec usadili v Čechách a na Moravě).² Pro mladého Maxmiliána, který studoval u pražských jezuitů,³ byla určena církevní dráha a otec měl v plánu poslat ho do Říma, kde by se ho měl ujmout jeho dobrý známý Ippolito Aldobrandini (v roce 1588 byl mimořádným nunciem v Polsku a čtyři roky poté se pak stal papežem Klementem VIII).⁴ Navzdory odporu matky (tehdy byla už vdovou) se ale Valerián, inspirován italskými kázáními sv. Vavřince z Brindisi, jenž do města přivedl první kapucíny v roce 1599, rozhodl vstoupit do kapucínského řádu a roku 1602 přijal v Praze hnědý hábit spolu s bratrem Giovannim Battistou (ten však ze zdravotních důvodů později z řádu vystoupil a zemřel jako voják ve válce v roce 1618).⁵ Přijal jméno Valerián (v pramenech kapucínské provenience uváděn jako *Valerianus Mediolanensis* či *Valeriano da Milano*), noviciát trávil převážně ve Vídni, kde složil i řeholní sliby. Zůstal tam až do roku 1605, kdy začal v Praze studovat filozofii a teologii.⁶ V roce 1609 dostudoval teologii a o něco později byl jmenován kazatelem ve Vídni, kde tuto funkci vykonával až do roku 1616. V roce 1613, kdy se dvůr Matyáše I. uchýlil kvůli moru do Lince,⁷ působil jakožto dvorní kazatel i v tomto městě. Po návratu do Vídně (1614) začal zároveň přednášet i filozofii na zdejším řádovém studiu. Do roku 1616 spadá jeho první diplomatická misie. V té době byl poslán do Varšavy jednak kvůli uvedení kapucínského řádu do polsko-litevské unie, jednak kvůli založení nového křesťanského rytířského řádu Neposkvrněného početí (*Ordinis Militiae Christianae*). Z Polska ho poté král Zikmund III. poslal do Říma, aby informoval

² J. CYGAN, *Valerianus Magni*, s. 28–29.

³ Není úplně jasné, jestli se mladý syn přestěhoval s rodinou už v roce 1588, anebo až jako jedenáctiletý v roce 1597, viz TAMTÉŽ, s. 29.

⁴ TAMTÉŽ, s. 31.

⁵ Arturo [BASSO] DA CARMIGNANO DI BRENTA, *San Lorenzo da Brindisi. Dottore della Chiesa universale (1559–1619)*, tom. II. (= Miscellanea Laurentiana V), Venezia Mestre 1961, s. 125–126.

⁶ J. CYGAN, *Valerianus Magni*, s. 36.

⁷ TAMTÉŽ, s. 39–41.

papežský dvůr o výsledcích svých jednání, a nakonec se zase vrátil do Varšavy, aby o své misi informoval polského krále.⁸

V době českého stavovského povstání Valerián působil jako představený kláštera v Linci, kde byl málem zabit protestanty (z té doby pochází přezdívka „dlouhý mnich“, která odráží jeho nadprůměrnou výšku), a proto musel uprchnout do Itálie. Do Lince se vrátil až po bitvě na Bílé hoře.⁹ V roce 1621 se přestěhoval do Vídně, kde byl jmenován provinčním definitivem a kvardiánem. Brzy se ale této funkce musel vzdát, protože byl následujícího roku poslán do Paříže, kde setrval skoro celý rok jako jeden z členů zdejší rozsáhlé kapucínské mise, kterou koordinoval kapucín Hyacint z Casale.¹⁰ Cílem diplomatické cesty bylo získat souhlas s udělením kurfiřtské hodnosti Maxmiliánu I., urovnat spor o Valtellinu v Lombardii a rozšířit Katolickou ligu. Během této cesty napsal dobrozdání o možném míru mezi španělským a francouzským králem,¹¹ ale mise se zdařila pouze částečně, protože Francie nakonec do Katolické ligy nevstoupila a Magni byl z různých stran podezříván z neuváženého postupu.¹²

Po svém návratu v létě 1623 byl poslán zase do Prahy, tentokrát jako provinční definitor, kvardián a lektor filozofie, a to i s úkolem spolupracovat na katolické reformě v České koruně. O rok později byl zvolen provinciálem česko-rakouské provincie.¹³ Do Čech přijel skoro současně s novým mladým arcibiskupem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu (1598–1667), u kterého pak působil dlouhá léta jako zpo-

⁸ TAMTÉŽ, s. 43–44. O uvedení kapucínského řádu do Polska viz Jerzy CYGAN, *I tentativi di Sigismondo III Wasa per l'introduzione dell'ordine dei cappuccini in Polonia (1617–1627)*, Collectanea Franciscana 56/3–4, 1986, s. 303–317.

⁹ J. CYGAN, *Valerianus Magni*, s. 45–46.

¹⁰ K osobnosti Hyacinta z Casale podrobněji viz kapitola: Vliv kapucínské diplomacie na prosazování katolické reformy ve střední Evropě v první polovině 17. století.

¹¹ Byl publikován v knize Luigi AREZIO, *La politica della Santa Sede rispetto alla Valtellina dal concordato d'Avignone alla morte di Gregorio XV*, Cagliari 1899, s. 69–70.

¹² TAMTÉŽ, s. 47–49. Jednání popsal už Antonín GINDELY, *Geschichte des Dreissigjährigen Krieges*, tom. IV, Prag 1880, s. 488–493; viz také Dieter ALBRECHT, *Die auswärtige Politik Maximilians von Bayern 1618–1635*, Göttingen 1962, s. 94–99. Valeriánovy dopisy a další zajímavé prameny týkající se pařížských jednání byly publikovány i v edicích: Arno DUCH (ed.), *Briefe und Akten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. Neue Folge. Die Politik Maximilians I. von Bayern und seiner Verbündeten 1618–1651*, tom. I/2 (Januar 1621 – Dezember 1622), München – Wien 1970, s. 559–563, 589–590; Walter GOETZ (ed.), *Briefe und Akten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. Neue Folge. Die Politik Maximilians I. von Bayern und seiner Verbündeten 1618–1651*, tom. II/1 (1623, 1624), Leipzig 1907, s. 6–8, 64–67, 73–75, 104–106, 108–110, 135–137, 179, 182–183, 266–268, 296–297.

¹³ J. CYGAN, *Valerianus Magni*, s. 49–50.

vědník a hlavní poradce.¹⁴ Magniho je možné v jistém smyslu považovat za „duchovního otce“ náboženské reformy Českého království, a to rozhodně pro období 1622 až 1634. Už od prvních měsíců načrtl arcibiskupovi v různých dobrozdáních pevný ctižádostivý politický program: ve svých rukou soustředit náboženskou reformu, stát se členem politického vedení Českého království a časem se dostat i do císařské tajné rady, a tím pádem najít uplatnění i v říši.¹⁵ Realita byla ale poněkud jiná, Magni byl v českém kontextu strůjcem založení arcibiskupského semináře a prosazovatelem budování nových biskupství. Byl také jedním z hlavních aktérů pražského univerzitního sporu,¹⁶ který se následně stal hradbou rozdělující katolický tábor na

¹⁴ Jedná se o nejznámější část Valeriánova života, jeho činnost týkající se rekatolizace Čech v chronologickém sledu popsali: Vavřinec RABAS, *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách 17. století*, Praha 1937, s. 108–136; German Abgottspon VON STALDENRIED, P. Valerianus Magni Kapuziner (1586–1661). *Sein Leben im allgemeinen, seine apostolische Tätigkeit in Böhmen im besonderen. Ein Beitrag zur Geschichte der katholischen Restauration im 17. Jahrhundert*, Olten – Freiburg 1939; Georg DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem Westfälischen Frieden. Mit Edition der Kongregationsprotokollen zu deutschen Angelegenheiten 1649–1657*, Paderborn 1969, s. 185–212; Stanislav SOUSEDÍK, *Valerián Magni 1586–1661. Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století*, Praha 1983; Alessandro CATALANO, *La politica della curia romana in Boemia: dalla strategia del nunzio Carlo Caraffa a quella del cappuccino Valeriano Magni*, in: Richard Bösel – Grete Klingenstein – Alexander Koller – Elisabeth Garms-Cornides – Jan Paul Niederkorn – Andrea Sommer-Mathis (edd.), *Kaiserhof – Papstthof (16. – 18. Jahrhundert)*, Wien 2006, s. 105–121; TÝŽ, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, passim; TÝŽ, *Strategie politiche e trame occulte nell'Europa del Seicento: le "relazioni del cappuccino", Valeriano Magni e Albrecht von Wallenstein*, in: Massimo Donattini – Giuseppe Marcocci – Stefania Pastore (edd.), *L'Europa divisa e i nuovi mondi. Per Adriano Prosperi*, tom. II, Pisa 2011, s. 357–365; TÝŽ, *La strategia del cappuccino. Le controversie dottrinali e politiche alla corte di Vienna nell'opera di Valeriano Magni (1586–1661)*, in: José Martínez Millán – Manuel Rivero Rodríguez – Gijs Versteegen (edd.), *La corte en Europa: Política y Religión (Siglos XVI–XVIII)*, Madrid 2012, s. 793–813; Nejnověji (s edicí důležitých kapucínových dopisů a dobrozdání) Alfredo DI NAPOLI, *Valeriano Magni da Milano e la riforma ecclesiastica in Boemia attraverso la corrispondenza della Congregazione de Propaganda Fide (1626–1651)*, Milano 2015.

¹⁵ Viz například dopis z května 1625, TAMTÉŽ, s. 112, ale už i kapucínova „instrukce“ ze 7. srpna 1624, TAMTÉŽ, s. 104–105; Antonín HAAS (ed.), *Acta sacrae congregationis de propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia*, tom. I/2, Praha 1954, s. 295–296).

¹⁶ Tento spor se táhl mezi léty 1622–1654 a souvisel s ovládnutím pražské univerzity jezuitu. Jejím kancléřem a cenzorem však měl být (již dle buly papeže Klementa VI. z roku 1347) pražský arcibiskup, což bylo Tovaryštvem Ježíšovým zpochybňováno. Když se stal pražským arcibiskupem absolvent jezuitských škol Arnošt Vojtěch z Harrachu, zdálo se nejprve, že dojde k dohodě s Tovaryštvem Ježíšovým, ovšem situace naopak eskalovala mj. za přispění Harrachova zpovědníka Valeriána Magniho, ale také příslušníků dalších řádů, zejména františkánů a dominikánů, kte-

dvě skupiny. Ty se na začátku dohadovaly o konkrétní problém, ale postupně se konflikt vyvinul do dvou naprosto nekompatibilních plánů rekatolizace. Magni do sporu zasahoval od začátku s vehemencí jemu vlastní. Už v srpnu 1624 uložil Harrachově svědomí povinnost bránit církevní imunitu v této věci.¹⁷ Jak názorně ukazuje tento příklad, celé Magniho politické jednání vycházelo z přesvědčení, že podle vzoru Karla Boromejského základ náboženské reformy a budoucí církevní správy představuje obhajoba církevní imunity a ústřední role biskupa je v tomto procesu nenahraditelná.

Náročný plán, který od začátku počítal se střetem s centralizujícími tendencemi státní moci,¹⁸ se zdál i přesto být proveditelný. Magni totiž během svého pobytu v Římě v roce 1625, kam původně jel, aby se zúčastnil generální kapituly svého řádu,¹⁹ získal nadstandardní osobní podporu u papežské kurie, která mu následně otevřela možnost bezprostřední vazby k císaři ve Vídni. Aby se jako apoštolský misionář Kongregace pro šíření víry mohl věnovat katolické reformě Čech, byl v květnu 1626 zproštěn funkce českého provinciála svého řádu.²⁰ Jedním z nejlepších pramenů pro poznání jeho činnosti v této oblasti je bohatá korespondence s touto římskou kongregací, a hlavně s jejím sekretářem Francescem Ingolím (1578–1649), k němuž ho poutaly přátelské vztahy.²¹

ří se snažili (ovšem marně) bránit jezuitské hegemonii na univerzitě. Jako určitá teologická i vzdělávací alternativa k pražské univerzitě, ovládané jezuiti, vznikl roku 1635 arcibiskupský seminář, na němž přednášeli nejprve irští františkáni a následně i příslušníci dalších řádů. O dlouhém univerzitním sporu viz A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, passim; a naposledy TÝŽ, *Un'altra guerra durata trent'anni: la Compagnia di Gesù e l'università di Praga (1622-1654)*, in: José Martínez Millán – Henar Pizarro Llorente – Esther Jiménez Pablo (edd.), *Los jesuitas: Religión, política y educación (siglos XVI–XVIII)*, Madrid 2012, s. 231–254.

¹⁷ Viz dopis ze dne 17. srpna 1624, TAMTÉŽ, s. 193–201, s. 196.

¹⁸ Alessandro CATALANO, *Das temporale wird schon so weith extendiret, dass der Spiritualität nichts als die arme Seel überbleibet. Kirche und Staat in Böhmen (1620–1740)*, in: Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 317–343.

¹⁹ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 113–115. Z této doby pochází jeho zajímavý projekt reformy kapucinské řehole, který byl částečně publikován v Constanzo CARGNONI (ed.), *Sguardo critico e apologetico retrospectivo di Valeriano Magni da Milano*, in: TÝŽ (ed.), *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo*, tom. I, Roma 1988, s. 1979–2060.

²⁰ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 114.

²¹ Jistě ne náhodou Ingoli věnoval Magnimu svou relaci o čtyřech částech světa, viz Fabio TOSI (ed.), *Francesco Ingoli: Relazione delle quattro parti del mondo*, Città del Vaticano 1999. Ke Kongregaci pro šíření víry blíže kapitola: Vliv kapucinské

Magni se snažil svůj plán znovuvybudování fungující katolické církve v Čechách prosadit bezohlednou politikou lavírování mezi jednotlivými představiteli moci (v Římě to byly Státní sekretariát a Kongregace pro šíření víry, ve Vídni různá mocenská centra atd.). Směřovat k rozšíření arcibiskupovy autority znamenalo samozřejmě v první řadě omezit nunciovy kompetence. Spolupráce mezi nunciem Carlem Caraffou a Harrachem z předchozích let, založená na arcibiskupově podřízení nunciovi, tak dospěla do krize, protože Magni a Harrach začali nyní dávat přednost konfliktní strategii, která se nevyhýbala tvrdým střetům. Ostatně ve sporu o univerzitu a během komplikovaného jednání o navrácení církevních statků se kongregace přiklonila částečně k Magniho návrhům a nunciova politika byla tvrdě poražena, což potvrdil i fakt, že kardinálem nebyl jmenován on, ale pražský arcibiskup.²² Magni v následujících měsících pokračoval v nastolené cestě, ačkoliv věděl o nebezpečí, které hrozí českým prelátům, vznikne-li rozkol mezi světskými a církevními institucemi. Čeští preláti by totiž mohli zůstat uvnitř katolického tábora osamoceni.

V druhé polovině roku 1626 Magni vypracoval podrobný program reformy, jenž se měl projednat u dvora ve Vídni a který je obsažen ve známém dopise o „násilném“ a „mírném“ způsobu provedení rekatolizace, který Magni poslal dne 5. září 1626 do Říma kardinálovi Ludovisimu. Arcidieceze se měla rozdělit na pět diecézí, pro které měli být jmenováni čtyři noví biskupové. Pro náhradu církevních statků bylo třeba ustavit novou komisi a ve věci zneužívání patronátních práv učinit nápravu. Dále bylo nutné zřídit arcibiskupský seminář a požadovat opis připravovaného zemského zřízení, aby bylo možno zhodnotit případné porušení církevní imunity. Aby se „završila tato reforma“, bylo zapotřebí „vyhlásit a uplatňovat v tomto království“ dekrety tridentského koncilu.²³ Jak je známo, jednání ve Vídni se brzy změnila v tvrdou konfrontaci kardinálova programu a odlišné cesty, kterou navrhovali jezuité, podle nichž „arcibiskup nemá v reformě království jiné právo než spravovat slovo boží a nejsvětější svátosti pod hrozbou církevních trestů, všechny ostatní povinnosti patří politické

diplomacie na prosazování katolické reformy ve střední Evropě v první polovině 17. století.

²² A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 114–124.

²³ TAMTÉŽ, s. 124–125. Dopis vydal nedávno A. DI NAPOLI, *Valeriano Magni*, s. 264 až 271. Český překlad viz Helena MAHLEROVÁ – Alessandro CATALANO (ed.), *Valerian Magni: Dopis kardinálu Ludovisimu (Počátky katolické protireformace a Magniho program)*, Souvislosti 13/3–4, 2002, s. 15–21.

jurisdikci“.²⁴ Po dlouhém jednání byl nalezen určitý kompromis,²⁵ ale rozdělení katolického tábora se stalo faktem. Strategie všech kapucínů od doby Vavřince z Brindisi, tj. působit na panovníkovo svědomí a touto cestou docílit výsledků, ukázala v tomto případě všechny svoje meze (podobně dopadla další jednání, například ohledně Obnoveného zřízení zemského). Začínalo být už při této příležitosti zřejmé, že obraz silné biskupské moci jakožto jediné instituce, která je schopna skutečně prosadit „dobrou církevní vládu“ (silné jak vůči světské autoritě, tak vůči jiným církevním organizacím), je v habsburském soustátí poněkud iluzorní. Není proto divu, že nespokojený kapucín opakovaně žádal o uvolnění ze své misie, protože se necítil „jako dokonale kapucín (což je jediné, co chci)“.²⁶ Svým způsobem to potvrdila i kongregace tím, že nejen odmítla jeho žádost o udělení rozsáhlejších pravomocí, ale zároveň stanovila, že mají být použity v reformě oba postupy („mírný“ a „násilný“), a také kapucína razantně pokárala.²⁷

Magni pokračoval po boku arcibiskupa v prosazování náboženské reformy, ale vídeňský střet s jezuitským řádem zanechal hluboký stín ve vztahu mezi kapucínem a Ferdinandem II. a v podstatě předznamenal mnohem tvrdší spory z konce dvacátých let, kdy kapucín dotáhl svou strategii frontálního střetu k fatálním důsledkům.²⁸ Fakt,

²⁴ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 126.

²⁵ Jedná se o nejstudovanější etapu Harrachovy politické dráhy, TAMTÉŽ, s. 124–129. Dále viz rukopisná zpráva, kterou Magni poslal do Říma: *Relatione del negotiato nella corte cesarea intorno gl'affari della religione cattolica et stato ecclesiastico del regno di Boemia dall'Illustrissimo e Reverendissimo signor cardinale d'Harrach arcivescovo di Praga*, 16. 2. 1627, Archivio della S. Congregazione de Propaganda Fide, Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali, 214, fol. 193r–240v; Antonín GINDELY, *O vzniku tak zvané „cassa salis“*, Výroční zpráva Královské české společnosti nauk 3, 1883, s. 18–34; Hynek KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626–27 o příčině náboženství*, ČČH 4, 1898, s. 389–409; TÝŽ, *O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*, Časopis Musea království Českého 72, 1898, s. 139–157; G. DENZLER, *Die Propaganda-kongregation*, s. 133–152; Domenico CACCAMO, *Šíření víry, česká církev a dobové podmíněná tolerance Valeriana Magniho*, in: Vilém Herold – Jaroslav Pánek (edd.), *Baroko v Itálii – baroko v Čechách = Barocco in Italia, Barocco in Boemia: setkávání osobností, idejí a uměleckých forem: sborník příspěvků z italsko-českého symposia*, Praha 19.–21. dubna 1999, Praha 2003, s. 159–186. Nedávno byla citována zpráva publikovaná s dalšími archivními materiály v knize: Alfredo DI NAPOLI, *Nemo tolerandus. L'autorità „discussa“ per la riforma cattolica in Boemia nel primo Seicento*, prefazione di M. Spedicato, Castiglione (LE) 2018.

²⁶ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 128.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 434.

²⁸ Pro další střety s „politiky“ a definitivní roztržku s císařským zpovědníkem Lamormainim viz TAMTÉŽ, s. 134–139.

že se nejednalo o výjimku, ale o normální postup, potvrzuje podobný vývoj, který měl jeho vztah ke stoupající hvězdě Albrechta z Valdštejna, jednoho z nejvlivnějších členů příbuzenského uskupení, k němuž se kardinál Harrach na dvoře upíral. Když se Valdštejn snažil kapucína odstranit z českých záležitostí, u kterých hrozilo, že budou mít neblahý dopad i na celou česko-rakouskou provincii, tak se Magni, jenž současně stále působil jako rádce bavorského vévody Maxmiliána I., nerozpakoval využívat informace, které mu procházely rukama. Rozehrál tak jako jiní kapucíni několik her zároveň a ve všeobecně známých, ne-li dokonce proslulých, svých tzv. „Kapucínských relacích“ z roku 1628 neváhal popsat důvěrná jednání, která se odehrála v dolnorakouském městě Bruck an der Leitha 25. a 26. listopadu 1626. Pro generála Oceánu a Baltského moře měly tyto texty plně závazných obvinění, které kapucín prostřednictvím spolubratra Alexandra z Ales poslal Maxmiliánovi I., neblahé důsledky.²⁹

Nový několikaměsíční římský pobyt z roku 1628/1629 upevnil sice Magniho pozici u kurie (mj. byl jmenován apoštolským misionářem) a ovlivnil rozhodnutí kongregace, ale znamenal také nové vzplanutí sporu o univerzitu. Po svém návratu Magni pocítil ve Vídni napjatou atmosféru a poslal Ferdinandovi II. tři velmi agresivní a nekompromisní memoriály, ve kterých se otevřeně postavil za svůj program, napadl svévoli jezuitů a vůbec kritizoval náboženskou politiku panovníka.³⁰ Následoval nejenom pokles jeho vlivu u dvora (Ferdinand II. dokonce zamýšlel vypovědět ho ze svých zemí), ale i nelibost kurie, kde se tyto písemnosti psané „velmi nerozvázně“ vůbec nelíbily. Kapucín na všechny kritiky reagoval novým memoriálem, který byl už teď přímým útokem na Tovaryšstvo Ježíšovo, které již „zapáchá herezí“.³¹ Už tehdy se stal zřejmým jeden z hlavních problémů Magniho strategie, a to jeho veřejné vystupování, a jen díky podpoře Kongregace pro šíření víry, která Magniho stále pokládala za svého člověka, zůstala kapucínova role nenahraditelná i v následujících měsících, kdy se složitě připravoval podpis smlouvy o náhradě za zcizené církevní statky. Jiný názor však zastával Francesco Barberini, zřetelný odstup mezi postojem kongregace a postojem kardinála-nepota od-

²⁹ TAMTÉŽ, s. 139–143. Viz také Alessandro CATALANO, „Chameleon mnoha tváří“. *Poslední roky Albrechta z Valdštejna*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 304–311.

³⁰ Byly nedávno publikovány, viz A. DI NAPOLI, *Valeriano Magni*, s. 326–369.

³¹ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 143–158.

ráží širokou škálu různých názorů, které měli jednotliví kardinálové na politiku vůči císaři.³²

V roce 1630 musel ale Magni Vídeň spěšně opustit, protože „šedá eminence“ kardinála Richelieua, proslulý „père Joseph“, francouzský kapucín François Joseph Le Clerc du Trembley, ho povolal do Milána, aby se pokusili urovnat složitou evropskou politickou situaci, která pak vyústila ve válku o dědictví mantovské.³³ Kapucín zanechal ve Vídni svého zmocněnce pro české záležitosti, spolubratra Basilia z Aire, jenž se mezitím dokázal dobře etablovat u dvora a postupně převzal i jeho roli u Harracha. Když se pak Magni po svém návratu ocitl v nebezpečné situaci, jelikož se uvnitř katolického tábora napětí jen stupňovalo, začal se z Vídně postupně stahovat a jmenoval Basilia svým „prokurátorem“. Pravděpodobně nová Valdštejnova intervence vyvolala jeho následující aktivity při sněmu v Řezně, kde velmi aktivně působil v zákulisí, aby se problém s generalissem vyřešil jeho sesazením.³⁴

V letech 1629–1631 se Magni velmi angažoval v Čechách,³⁵ ale jeho organizační nasazení bylo přerušeno (jako tolikrát předtím i potom) zkomplikováním válečné situace, když se Prahy v listopadu 1631 zmocnili Sasové. Tento kapucín, který jakožto nejznámější řeholník zůstal ve městě, se snažil udržet fungování zdejších katolických struktur a zároveň vyprovokovat veřejnou disputaci o teologických otázkách s „kacíři“ (později o této zkušenosti sepsal zevrubnou zprávu), ale v Římě se na jeho činnost dívali spíše s podezřením, protože apoštolským misionářům tyto disputace nebyly dovoleny.³⁶ Výmluvná jsou slova Francesca Barberiniho z dubna 1631, která plně vyjadřují mínění o kapucínovi v Římě. Ten tehdy napsal, že „otec Magni často podává informace spíše zdánlivé než pravdivé a vyvozuje velké důsledky z neopodstatněných předpokladů“.

Zdá se ale, že během krátkého římského pobytu na jaře 1632, kde měl zprostředkovat papeži i návrhy Albrechta z Valdštejna pro všeobecné dobro křesťanstva, se mu podařilo aspoň částečně svou

³² TAMTÉŽ, s. 159–164.

³³ Gustave FAGNIEZ, *Le père Joseph et Richelieu (1577–1638)*, tom. I, Paris 1894, s. 437–438.

³⁴ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 165–168. K událostem v Řezně viz aspoň D. ALBRECHT, *Die auswärtige Politik*, s. 263–302.

³⁵ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 168–181.

³⁶ TAMTÉŽ, s. 181–183. Viz ale také Alessandro CATALANO, *Valeriano Magni e i sassoni a Praga (1631–1632)*, eSamizdat 3/2–3, 2005, s. 469–474.

pozici opět upevnit.³⁷ Po svém návratu do Vídně se několikrát setkal s Valdštejnem a ve snaze o rozvinutí nového velkého evropského projektu smíření mezi katolickými panovníky se čím dál víc sblížoval s novým polským králem Vladislavem IV., jenž měl v tomto projektu fungovat jako zprostředkovatel. Kapucínův úmysl věnovat se vědecké činnosti a opustit skličující poslání v Čechách tedy dostal další podnět a Magniho akční rádius se zřetelněji posunul směrem k Polsku. Byl přítomen korunovací nového polského krále v lednu 1633 a rychle se stal jedním z hlavních poradců mladého panovníka v náboženských otázkách a jedním ze strůjců velkého ekumenického pokusu o urovnání rozkolu s pravoslavnými, kdy se stavěl za ratifikaci tzv. *Articuli pacificationis*.³⁸ Nuncius byl ale jeho jednáním velmi rozčarován a ani následující římská cesta situaci nezměnila, protože kurie artikuly zamítla. V tomto kontextu se dá lépe rozumět i záležitosti ze stejného roku, kdy Magni rozehráł širší ofenzívu ve prospěch Galilea Galilei.³⁹ Polský král i přes negativní stanoviska kurie v těchto záležitostech intervenoval, mj. se pokoušel prosadit kapucínovo jmenování kardinálem.⁴⁰ Magni v těchto záležitostech neuspěl a víceméně současně se proti němu objevila ze strany jednoho spolubratra *calumnia*, tj. udání z nedostatku mravní kázně.⁴¹ Když byl povolán do Říma, kapucín dlouho nevěděl přesně proč a obával se, že bude vydán Svatému oficiu,⁴² ale díky obraně kardinála Harracha a novému polskému pokusu, aby získal kardinálský klobouk, nebylo proti němu zakročeno. Během dalšího římského pobytu na přelomu let 1633/1634 se mu sice v otázce polského vyrovnání s pravoslavnými nepodařilo

³⁷ Viz například dopisy nuncia Grimaldiho Francescu Barberinimu z 9. a 16. 10. 1632 ohledně jeho jednání. Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, tom. IV/5, Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Außerordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi (1631–1633), Berlin – Boston 2013, s. 486–489, 498–502.

³⁸ Viz, i pro bibliografii o této komplikované otázce, Jerzy CYGAN, *Valerian Magni und die Frage der Verständigung mit der orthodoxen Kirche unter Ladislaus IV. Wasa in den Jahren 1633/34*, Collectanea Franciscana 51/4, 1981, s. 333–368.

³⁹ Zásadní studie zůstává Jerzy CYGAN, *Das Verhältnis Valerian Magnis zu Galileo Galilei und seinen wissenschaftlichen Ansichten*, Collectanea Franciscana 38, 1968, s. 135–166. Viz také Pietro REDONDI, *Galileo eretico*, Bari 2009, s. 375–381.

⁴⁰ K dlouhým a neplodným jednáním o jmenování Valeriána Magniho kardinálem viz Melchior [TURRADO] A POBLADURA, *Disceptatio historica de cardinalatu Valeriani Magni (1634–1648)*, Collectanea Franciscana 39/1–2, 1969, s. 104–171.

⁴¹ J. CYGAN, *Valerianus Magni*, s. 66–67.

⁴² Viz například dopis nuncia Rocciho Francescu Barberinimu z 22. 10. 1633. Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, tom. IV/6, Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Außerordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi. Sendung des P. Alessandro d'Ales (1633–1634), Berlin – Boston 2016, s. 199–203.

kurii přesvědčit o správnosti postojů polského krále, ale byl poněkud překvapivě poslán Francescem Barberinim zpět s důležitou tajnou misí za účelem dosažení míru mezi katolickými a protestantskými panovníky.⁴³ Jak dokládá jeho účast v poradě, kde se jednalo o možnosti míru se saským kurfiřtem, byl v lednu 1635 jedním z nejaktivnějších teologů, kteří navzdory nunciově opozici vytvořili „tajný spolek“ a prosadili pražský mír.⁴⁴ Podpis mírové smlouvy dovolil Ferdinandovi II. zbavit se nepřátel v dědičných zemích a umožnil oživení protireformace v Čechách.

Díky silné pozici u polského krále (intervenoval u něho například ohledně plánovaného manželství s dcerou Fridricha Falckého) zůstal Magni i v následujících měsících v diplomatických službách římské kurie. V této době měl v lednu 1636 v Gdaňsku veřejnou disputaci, která vzbudila zájem i mimo Polsko, s kalvinistou Bartolomějem Nigrinem, jenž po několika letech rozmyšlení nakonec konvertoval ke katolictví.⁴⁵ Magni ale nebyl spokojený nejen s tím, jakým způsobem byly vyřešeny jeho kauzy v Římě, ani se zamítnutím jeho jmenování kardinálem. Psal proto Kongregaci pro šíření víry rozhořčené dopisy. Harrachovi naopak psal o možné rezignaci na českou misi a o „*odchodu do ústraní své vytoužené cely, z níž chce vyjít teprve mrtvý*“.⁴⁶

Když 15. února 1637 zemřel Ferdinand II., vycítil Magni příležitost a hned se odebral do Vídně k novému panovníkovi Ferdinandovi III.

⁴³ Viz dopis Francesca Barberiniho nunciovi Roccimu z 25. 2. 1634, TAMTÉŽ, s. 341 až 342; a kapucínův memoriál s celoevropským mírovým plánem ze začátku 1634, TAMTÉŽ, s. 620–625.

⁴⁴ Jednání se účastnilo osm jezuitů, a navíc ještě rektor univerzity, dva dominikáni, tři kapucíni (Diego Quiroga, Valerián Magni a Basilius z Aire, který nebyl přímo jeho členem, ale fungoval jako „sekretář“ kardinála Dietrichštejna), tři františkáni, dva bosí karmelitáni, dva barnabité, dva minorité a jeden obutý augustinián. AVA, FA Harrach, HS 178, 1635 II 26. Dne 30. 12. 1634 napsal kapucín Alexandr z Ales Francescu Barberinimu, že „*Quiroga, Valerián a otec Basilius, kteří jsou téměř jedno tělo, se snaží, aby se dala kladná odpověď.*“ Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturreichichte aus Deutschland*, tom. IV/7, Nuntiaturen des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro D'Ales (1634–1635), Tübingen 2004, s. 666. Viz také další dopisy, které poslal do Říma kapucín Alexandr z Ales, 20. 1., 2. 6., 23. 6., 14. 7. 1635, TAMTÉŽ, s. 674, 733, 742, 749–750. Zachoval se také podrobný spis s názvem *Compendium Gestorum in Congregatione Theologorum coram Eminētissimo D. Cardinali Principe a Dietrichstein*, autograf Basilia z Aire. MZA Brno, G140 Rodinný archiv Dietrichštejnů, inv. č. 268, kart. č. 90, sign. 143/a.

⁴⁵ Jerzy CYGAN, *Zum Übertritt des Kalviner Pastors Bartholomäus Nigrin zur katholischen Kirche (1636–1643). Ein Beitrag zur Geschichte des Ökumenismus in Polen*, *Collectanea Franciscana* 39/3–4, 1969, s. 282–303, 40/1–2, 1970, s. 97–152.

⁴⁶ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 212–213.

s podrobnou Harrachovou instrukcí. Znovu se snažil načrtnout svůj program náboženské reformy opírající se o model Karla Boromejského a prezentoval císaři obsáhlý memoriál. Jelikož císař chtěl vyřešit dlouhotrvající univerzitní otázku, donutil Magniho a Tovaryšstvo Ježíšovo, aby podepsali dohodu o neútočení, která však měla velmi krátké trvání.⁴⁷ Polemiky znovu nabraly na intenzitě, když kapucín odevzdal několik dalších memoriálů čím dál tím polemičtějších a v jasném protijezuitském tónu.⁴⁸ Nakonec se Ferdinand III. rozhodl proti němu zakročit a žádal Řím o jeho odstranění. Magni, velmi zklamaný římskou „pasivitou“, nečekal ani na své veřejné vypovězení a raději se sám na podzim 1638 úplně stáhl do ústraní. Následující čtyři roky trávil v Brně a věnoval se literární činnosti, přesto ale zůstal i nadále blízkým a vlivným rádcem kardinála Harracha, jak dokládá jejich dlouholetá vzájemná korespondence.⁴⁹

Úspěch disputace s Nigrinem přesunul Magniho politickou činnost do Polska, kde se zdálo teď možné uspořádat velký irénický kongres, který měl zapůsobit jako most mezi konfesemi a usnadnit sjednocení polských evangelíků s katolickou církví. Magni hájil tento zajímavý projekt i v Římě, kde pobýval několik měsíců na přelomu let 1642 a 1643, ale římská kurie odmítla dát svůj souhlas. Z této doby pochází i zájem J. A. Komenského o kapucínovu činnost,⁵⁰ který ale nevedl k žádnému výsledku.

Znovu do Říma ho Vladislav IV. poslal v roce 1645, a to opět se stejným úkolem, tj. spolupracovat na sjednocení pravoslavných a katolíků na základě memoranda vypracovaného v Polsku. Tentokrát byla kurie ochotná o projektu uvažovat a kapucína s určitým prodlením poslala zpátky, tentokrát s titulem apoštolského misionáře pro Polsko. V následujících letech se Magni věnoval rozsáhlé činnosti nejen politické (velmi důležitá byla například jeho apologie piaristů, kterým tehdy hrozilo zrušení),⁵¹ ale také vědecké, která vedla mimo

⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 228–246.

⁴⁸ Byly nedávno publikovány, viz A. DI NAPOLI, *Valeriano Magni da Milano*, s. 392–409.

⁴⁹ Viz A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, passim.

⁵⁰ Nejlépe jejich vztah analyzovala Milada BLEKASTAD, *Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský*, Oslo – Praga 1969.

⁵¹ Viz György SANTHA, *Nonnullae litterae, ut vulgo aiunt, diplomaticae, recenter in Archivio Secreto Vaticano inventae, quas annis 1646–1648 Secretarius Status et Nuntius Apostolicus in Polonia inter se dederunt reddideruntque de negotio Scholarum Piarum*, *Ephemerides Calasancianae* 28/1, 1959, s. 1–23 (text apologie na s. 12–18); TÝŽ, *P. Valerianus Magni O. M. Cap. et Scholae piae*, *Ephemerides Ca-*

jiné v roce 1647 k publikaci známého traktátu *De atheismo Aristotelis* a také slavné práce o vakuu (*Demonstratio ocularis*), o níž se i díky obvinění z plagiátu čile diskutovalo jak v Itálii, tak ve Francii.⁵² Navzdory všem snahám na setkání *Colloquium charitativum*, které se konalo v Toruni v roce 1645, nezaznamenalo jeho úsilí žádný pozitivní výsledek, a dokonce o tři roky později byl Magni na polském sněmu tvrdě napaden. Útoky proti cizím poradcům ještě zesílily, když v květnu 1648 zemřel Vladislav IV., s kterým zanikl nejenom velký kapucínův církevní plán hledání kompromisu s nekatolíky, ale i možnost setrvávání u polského dvora.⁵³ Magni se proto vrátil do Gdaňska, místa svého posledního úspěchu, ale i toto město musel brzo opustit a nezbylo mu nic jiného než odjet zpět do Vídně a věnovat se hlavně svým filozofickým spisům.

K definitivní roztržce s Tovaryšstvem Ježíšovým dospěl Magni kvůli další proslavené disputaci, která vedla v roce 1652 ke konverzi landkraběte Arnošta Hesensko-Rheinfelského, na níž si připisovali zásluhu jak kapucín, tak jezuiti. V záplavě publikací, která následovala, byl kapucín nucen se bránit proti tvrzení, že by zpochybnil neomylnost papežského primátu, a proto začal opět zasílat a publikovat ohnivě listy proti jezuitskému řádu, které kulminovaly vydáním knihy *Commentarius Valeriani Magni Fratris Capuccini, de Homine infami personato* (1654), kterou Blaise Pascal v 15. ze svých *Listů proti jezuitům* hojně citoval, aby dokonale ilustroval jezuitský způsob ničení protivníků.⁵⁴ Skandál, jenž následoval publikováním tohoto textu, způsobil také to, že od tohoto momentu v Českém království všechny publikace musely být předkládány místodržícím a byly podřízeny schválení.⁵⁵ Přibližně ve stejné době zaslal Bernard Ignác z Martinic do Říma známý pamflet nazvaný *Idea gubernationis ecclesiasticae, quae modo est in regno Bohemiae*, obviňující hlavní Harrachovy spolupracovníky, mezi nimi především Magniho, z tiché-

lasanctianae 28/3, 1959, s. 130–145; J. CYGAN, *Der Anteil Valerian Magni an der Verteidigung des Piaristenordens*, *Collectanea Franciscana* 38/1–2, 1968, s. 364–372.

⁵² Viz například Massimo BUCCIANTINI, *Valeriano Magni e la discussione sul vuoto in Italia*, *Giornale Critico della Filosofia Italiana* 14, 1994, s. 73–91.

⁵³ Tuto část Magniho činnosti analyzoval Ambroise JOBERT, *De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la Chrétienté. 1517–1648*, Paris 1974, s. 375–400.

⁵⁴ O vztazích mezi Magnim a Pascalem viz Abel MANSUY, *Le monde slave et les classiques français aux XVIe–XVIIe siècles*, Paris 1912; Francisco DIEZ DEL CORRAL, *Blaise Pascal: la certeza y la duda*, Madrid 2008, s. 136–149.

⁵⁵ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 340–344.

ho souhlasu s jansenismem.⁵⁶ Útok měl vážný dopad na Harrachovy spolupracovníky a Basilius z Aire byl předvolán do Říma pod záminkou, že má vysvětlit podezřelou činnost Magniho. Po všech útocích na svoji osobu dospěl Magni k závěru, že „nedokáže smířit jezuitství s křesťanstvím, a také jej udivuje, že jsou jezuité tolerováni a že není potěšen z jejich ukrutného a ohavného pronásledování.“⁵⁷ Kongregace pro šíření víry se snažila jeho plamenná díla zastavit a na konci roku 1655, aby omezila jeho produkci polemických textů, se usnesla, že žádný apoštolský misionář nebude smět bez výslovného povolení cokoliv tisknout. Ačkoliv nesměl už nic publikovat, Valerián ve svém boji pokračoval a zaslal několik žalob do Svatého officia, kde jezuitu obvinil z ateismu a hereze. V roce 1658 si hořce stěžoval, že je „za ujednanou cenu prodán jezuitům“. Na konci roku 1660 pak neuposlechl nařízení kongregace, sebral řadu menších předchozích textů a nechal v Drážďanech vytisknout spis, který se měl stát jeho nejznámější prací: *Apologia Valeriani Magni contra imposturas Jesuitarum*. Sám zaslal exempláře knihy papeži Alexandru VII. a kardinálům z kongregace. Byl proto 1. února 1661 uvězněn a měl být převeden do Říma, cestou ale nečekaně zemřel v Salcburku.⁵⁸

Obsáhlé literární dílo slavného kapucína, které z části zůstalo v rukopisné podobě, je věnováno nejrůznějším tématům a žánrům, od polemických traktátů⁵⁹ až k rozsáhlému pokusu načrtnout novou filozofickou koncepci.⁶⁰ První důležité dílo z roku 1628, *De acatholicorum credendi regula iudicium*, vyvolalo diskusi už svým pojetím sporu s „heretiky“ (zde nazýváni „nekatolíky“ anebo „biblisty“), který pro kapucína představoval otázku nejen dogmatickou, ale i filozofickou. Kniha byla vícekrát publikována i v následujících letech (důležité vydání rozšířené o základy katolické věrouky a pozdější polemiky vyšlo v roce 1641 s názvem *Iudicium de acatholicorum et catholicorum regula credendi*). Nepolemický způsob, využívající filozofické přístupy, pomocí něhož Magni v této knize argumentuje, byl považován ve své době za velmi nezvyklý a dělá z tohoto kapucína nejen jednoho z nej-

⁵⁶ A. CATALANO, *Caramuel y Lobkovitz (1606–1682) e la riconquista delle coscienze in Boemia*, Römische Historische Mitteilungen 44, 2002, s. 339–392.

⁵⁷ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 335.

⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 355–358.

⁵⁹ Dobrý úvod k jeho polemické činnosti představuje Jerzy OCHMAN, *Polemiki Waleriana Magniego (1586–1661)*, Kraków 1978.

⁶⁰ Pro orientaci v kapucínově díle (včetně rukopisů) zůstává nezbytný Jerzy CYGAN, *Opera Valeriani Magni velut manuscripta tradita aut typis impressa*, Collectanea Franciscana 42, 1972, s. 119–178, 309–352.

výraznějších představitelů irénistických tendencí v době militantního pojetí katolicismu, ale dle Howarda Louthana i prozrazuje prý až skoro karteziánskou nutnost jak hledat pravdu v době narůstajících pochybností.⁶¹ Magni publikoval většinu svých dalších literárních děl až po odjezdu z Prahy a ačkoliv zůstalo jen u torza (viz dále), tak je jeho filozofie považována za velice originální, jelikož představuje možnost, jak představit nový filozofický program, který by překonal soudobou krizi scholastické filozofie, hrozící zničením církve jako takové. Magni se snažil nabídnout novou koherentní a moderní soustavu křesťanské filozofie.⁶² Mnoho filozofických prací Magniho zůstalo v rukopise, ale už prvotina *De Luce mentium et ejus imagine*, která vyšla v Římě v roce 1642,⁶³ je, ostatně jako všechna jeho filozofická díla, zaměřena na kritiku Aristotela a hledání alternativního filozofického systému založeného na díle svatého Bonaventury.⁶⁴ Magni zkoumal shody svého způsobu myšlení se sv. Bonaventurou a Augustinem v pozdější práci *De Luce mentium et ejus imagine ex sanctis patribus Augustino & Bonaventura*, která vyšla v roce 1646 ve Vídni. Po vydání *Principia et specimē philosophiæ* (1652) Magni svou filozofickou koncepci nedopsal, jelikož jeho poslední velké filozofické dílo *Opus Philosophicum* (1660), kterým chtěl kapucín představit v definitivní formě svou cestu k reformě křesťanské filozofie, zůstalo nedokončeno.

Filozofická díla Valeriána Magniho neměla stejný úspěch jako citovaná *Apologie*, která na dlouhou dobu připomněla Valeriána Magniho ne tolik jako kritika Aristotela, ale hlavně jako neústupného protivníka Tovaryšstva Ježíšova. I takto významná role, kterou měl kapucín ve 20. a 30. letech 17. století, upadla postupně v zapomnění, ačkoliv náčrt politického programu české reformy katolické církve a pokus o její prosazení v následujících desetiletích by byly v této formě bez jeho účasti jen stěží představitelné. Málokrterý český kapucín činný v českých zemích dosáhl takového vlivu a zanechal tak výraznou stopu jako právě Magni.

61 Howard P. LOUTHAN, *From Rudolfine Prague to Vasa Poland. Valerian Magni and the Twilight of Irenicism in Central Europe*, in: H. P. Louthan – Randall C. Zachman (edd.), *Conciliation and Confession*, Notre Dame 2004, s. 199–227.

62 Nejpodrobnější rozbor Valeriánovy teorie podal S. SOUSEDÍK, *Valerián Magni*, s. 89–156.

63 Nedávno byl publikován český překlad: Markéta KLOSOVÁ – Tomáš NEJESCHLEBA – Josef BARTOŇ (edd.), *Valerián Magni: O světle myslí a jeho obraze. De luce mentium et ejus imagine*, Praha 2016.

64 T. NEJESCHLEBA, *De luce mentium Valeriána Magniho*, in: M. Klovová – T. Nejeschleba – J. Bartoň (edd.), *Valerián Magni: O světle myslí*, s. 7–26.

◀ Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) – pražský arcibiskup, v jehož službách působil Basilius z Aire, OFM Cap (1591–1665)

Mědirytina. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, Grafická sbírka, inv. č. GS 6027

BASILIUS Z AIRE (1591–1665): ŠEDÁ EMINENCE PRAŽSKÉ REKATOLIZACE

Alessandro Catalano

Kapucín, který je v pramenech uváděn nejčastěji jako *Basilio d'Aire*, je příkladem jednoho z méně známých řeholníků, kteří se pohybovali kolem pražského arcibiskupa a kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu.¹ S titulem apoštolského misionáře Kongregace pro šíření víry byl skoro třicet let jeho nejbližším spolupracovníkem, takřka by bylo možné jej nazvat i jeho „šedou eminencí“. Jak dokládá prozatím málo využitá, zato ale bohatá vzájemná korespondence, byl i autorem stovek dobrozdání a posudků. Italské dokumenty psané jeho rukou putovaly nejen za kardinálem a jeho dalšími spolupracovníky, ale dostávaly se také do Říma. Kongregace pro šíření víry měla v Basiliovi dlouhodobý zdroj informací o českých záležitostech.

Basilius (vlastním jménem Étienne Godin) se narodil v severofrancouzském městečku Aire sur la Lys. Řeholní sliby složil v roce 1614 v Douai.² O několik let později se stal jedním ze spolupracovníků známého kapucína Hyacinta z Casale,³ u kterého působil v různých místech Evropy jako sekretář a tajný vyslanec (v roce 1624 spolu byli

- ¹ Podrobněji k této podceňované osobnosti: Alessandro CATALANO, *Die Funktion der italienischen Sprache während des Episkopats der Prager Erzbischofs Ernst Adalbert von Harrach (1623–1667) und die Rolle des Kapuziners Basilius von Aire (1591–1665)*, FHB 27/1, 2012, s. 99–134. Jeho dopisy byly hojně použity v knize TÝŽ, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008. Část jeho pozůstalosti se dnes nachází v pražském arcibiskupském archivu: NA Praha, APA, inv. č. 4107, kart. č. 2734, sign. D 151/2a, Fasc. korespondence Basilia z Aire; TAMTÉŽ, inv. č. 3628, kart. č. 2132, sign. C 124/3, Fasc. korespondence Francesca Ingolihho s Basiliem z Aire (1630–1640).
- ² Kdysi shrnul informace o něm Hildebrand [VAN JULES RAES], *De Kapucijnen in de Nederlanden en het prinsbisdom Luik*. tom. IX: *Betrekkingen met de Buitenwereld*, Antwerpen 1955, s. 24–25. V dřívějším článku se stejný autor ještě domníval, že existovali dva kapucíni stejného jména. TÝŽ, *Basile d'Aire. Note sur deux ou trois capucins de ce nom*, *Collectanea Franciscana* 1, 1931, s. 81–83.
- ³ K jeho osobě viz kapitola: Vliv kapucínské diplomacie na prosazování katolické reformy ve střední Evropě v první polovině 17. století.

například v Paříži, o dva roky později v Římě atd.).⁴ Po smrti Hyacinta se stal jedním z předních spolupracovníků Valeriána Magniho, v jehož doprovodu přijel na konci dvacátých let do střední Evropy.⁵ Od léta 1629 se Basilius nachází ve Vídni, odkud začíná jeho bohatá korespondence se sekretářem římské Kongregace pro šíření víry Francescem Ingolím. Když Magni odjel v roce 1630 do Říma,⁶ stal se Basilius, jenž se dokázal mezitím u dvora dobře etablovat, jeho zmocněncem pro české záležitosti.⁷ Když se pak Magni po svém návratu z českých záležitostí poněkud stáhnul, nominoval Basilia svým zástupcem ve Vídni,⁸ a to zrovna v době, kdy se „doladovala“ důležitá solní smlouva o náhradě za zcizené církevní statky.⁹ Napětí uvnitř katolického tábora se však v těchto měsících jen stupňovalo a Basilius se snažil, podobně jako i později v době nejsilnějších střetů mezi arcibiskupem a jezuitským řádem, českou misi opustit.¹⁰ Valerián Magni jeho přání podpořil, protože „*má zásluhy a talent na větší úkoly*“,¹¹ ale Kongregace pro šíření víry mu to neumožnila,¹² a tak se z Basilia postupně stal nenahraditelný spolupracovník kardinála Harracha.

Basiliova činnost ve Vídni sice není příliš známá, ale vůbec není zanedbatelná, jak dokazuje i případ z roku 1633, kdy spolu s Magnim

⁴ Viz dopisy Hyacinta z Casale („*in socium et comitem mihi accomodarim*“) kardinálovi Ludovicu Ludovisimu: NA Praha, APA, inv. č. 2942, kart. č. 760, sign. C 80, dopisy ze dne 7. 2.; 8. 2. a 8. 5. 1626.

⁵ Viz dopisy kardinála Bandiniho Basiliovi: NA Praha, APA, inv. č. 3289, kart. č. 2003, sign. C 103/1, Fasc. Harrach, ze dne 27. 2. 1629, 24. 3. 1629 a 7. 4. 1629.

⁶ Viz dopis Magniho Ingolimu: Archivio della S. Congregazione de Propaganda Fide (dále jen APF), Lettere e decreti della Sacra Congregazione e biglietti di Mons. Segretario, 71, fol. 161; 1. 3. 1630

⁷ APF, Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali (dále jen SOCG), 71, fol. 67, 16. 3. 1630.

⁸ Dopis Magniho Kongregaci pro šíření víry ze dne 21. 12. 1630: APF, SOCG, 72, fol. 136.

⁹ Viz *Istruttione per il P. Basilio da trattare diversi interessi del sale coll'Imperatore*, NA Praha, APA, inv. č. 4007, kart. č. 2630, sign. D 136/2, Dopis ze dne 4. 1. 1631. Kopie se nachází v APF, SOCG, 215, fol. 170. Basilius byl pak Harrachova pravá ruka ve „*stálé komisi*“ jmenované Ferdinandem II., která se snažila všechny překážky ohledně vydání solní smlouvy překonat. Viz dopis Basilia Ingolimu ze dne 1. 2. 1631: APF, SOCG, 72, fol. 213.

¹⁰ Dopis Basilia Ludovisimu ze dne 22. 2. 1631: APF, SOCG, 215, fol. 356.

¹¹ Dopis Magniho Borgiovi ze dne 10. 9. 1632: APF, SOCG, 74, fol. 63.

¹² Dopis Kongregace pro šíření víry Basiliovi ze dne 4. 10. 1631, APF, Lettere e decreti della Sacra Congregazione e biglietti di Mons. Segretario, 11, fol. 113. Dále dopis Borgia Basiliovi ze dne 3. 4. 1632: NA Praha, APA, inv. č. 3289, kart. č. 2003, sign. C 103/1, Fasc. Harrach. Viz dopis nuncia Grimaldiho Barberinimu ze dne 2. 10. 1632: Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, tom. IV/5, *Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Außerordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi (1631–1633)*, Berlin – Boston 2013, s. 476.

intervenovali ve prospěch Galilea Galileiho. Kapucín byl v kontaktu s přítelem Galilea, Giovannim Francescem Buonamici,¹³ kterému mj. potvrdil přijetí jím zasláního textu s názvem *Narrativa sopra la spiegazione del sistema del Copernico, fatto dal Mattematico Galilei, difeso dal Cavalier Bonamici*, jednoho z nejvýznamnějších dokumentů o Galileově případu, speciálně sepsaného pro „bratra Basilia, kapucína, jeho přítele“.¹⁴ Odeslání dokumentu bylo ve skutečnosti součástí širší ofenzivy, kterou Valerián Magni rozehrál ve prospěch Galilea a která nakonec vedla k intervenci polského krále.¹⁵

Basilius v podstatě zdědil síť konexí, kterou vybudoval Valerián Magni (měl například přímý přístup k předsedovi tajné rady Janu Oldřichu z Eggenberka), a tak se jeho jméno často objevuje v letech 1630–1635 jako důležitá spojka mezi dvorem a papežskými vyslanci.¹⁶ V roce 1633 představoval například naprosto zásadní zdroj informací pro mimořádného nuncia Girolama Grimaldiho, jenž ho nazval člověkem „o všem dobře informovaným“ a který se snažil opakovaně využít jeho služby. Nuncius Basilia však nakonec velice popudil, protože zprostředkoval kardinálovi Barberinimu do Říma důvěrné informace, které od něj získal.¹⁷

Publikována byla také část dopisů, které Basilius posílal z Vídně v posledních dnech před Valdštejnovým pádem.¹⁸ Po Valdštejnově smrti a po poradě s Eggenberkem odevzdal Basilius z Aire Harra-

¹³ Dopis je datován 6. 8. 1633: Antonio Favaro (ed.), *Le opere di Galileo Galilei*, tom. XV, Firenze 1904, s. 215–216.

¹⁴ Týž, *Le opere di Galileo Galilei*, tom. XIX, Firenze 1908, s. 407–411.

¹⁵ Podrobněji viz předcházející kapitola: Valerián Magni (1586–1661): duchovní otec náboženské reformy Českého království.

¹⁶ Stopy jeho politické činnosti se nacházejí v různých publikacích, nejčastěji v edicích nuntiatur, viz hlavně Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, tom. IV/4, Nuntiaturen des Giovanni Battista Pallotto und des Ciriaco Rocci (1630–1631), Tübingen 2009; tom. IV/5, Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Außerordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi (1631–1633), Berlin – Boston 2013; tom. IV/6, Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Außerordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi. Sendung des P. Alessandro d'Ales (1633–1634), Berlin – Boston 2016; tom. IV/7, Nuntiaturen des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro d'Ales (1634–1635), Tübingen 2004.

¹⁷ Dopisy Grimaldiho Barberinimu ze dne 1. 1., 26. 3., 9. 4., 23. 4., 30. 4. a 28. 5. 1633: Týž (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, tom. IV/5, s. 621, 759, 782–784, 810–812, 822–823, 879; 11. 6. 1633, tom. IV/6, s. 27–28.

¹⁸ Dva byly publikovány v Hermann HALLWICH (ed.), *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins (1630–1634)*, tom. II, Wien 1912, s. 617–621. Viz také Alessandro CATALANO, „Chameleon mnoha tváří.“ *Poslední roky Albrechta z Valdštejna*, in: Eliška Fučíková a Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn: Albrecht z Valdštejna Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 304–311.

chovým jménem antedatovaný dopis Ferdinandovi III., v němž mu kardinál popřál hodně úspěchů v čele vojska a „*blahobyť Jeho Milosti Císařské a celého domu*“ a dodal, že „*nemůže snášet větší utrpení, než když slyší, že někdo, zvláště pokud by šlo o někoho z jeho vlastního příbuzenstva, by mohl nebo byl býval mohl být jiného mínění*“.¹⁹

Basilius byl zmiňován také v instrukci pro nového nuncia z července 1634 jako „*kapucín, jenž se usadil ve Vídni*“,²⁰ ale jejich vztahy se nikdy nestaly přátelskými. Nuncius Malatesta Baglioni si opakovaně stěžoval na chování kapucína, který příliš vehementně hájil španělské zájmy, protože byl prý zcela oddaný „*dogmatům P. Quirogy*“.²¹ Basiliova aktivní účast v poradě dvorských teologů, kde se v roce 1635 jednalo o možnosti míru se saským kurfiřtem,²² nuncia definitivně rozzlobila a krátce poté požádal, aby Basilius z Vídně odešel.

Podepsání pražského míru konečně slibovalo zklidnění situace v habsburských zemích, a tak Basilius z Aire znovu navazoval písemný styk s Římem dopisem, v němž si stěžoval, že „*každý rok, od té doby, co jsem zde, vyžaduje začít opět od začátku, ale hned se zase všechno zkazí*“.²³ Náboženská a církevní reforma se každopádně mohla konečně znovu rozjet a paradoxně k tomu pomohl i fakt, že Basilius, který se po Baglioniho zákroku na konci roku 1635 znovu neúspěšně pokusil na svou misi rezignovat, definitivně přesídlil do Prahy. Od té doby až do své smrti, kromě krátkého období 1654/55, zůstal Basilius v Českém království. Převzal po Valeriánu Magnim roli největší kardinálovy opory v tvrdém střetu s jezuitským řádem (původně ohledně univerzity a arcibiskupského semináře), který v Praze velmi dlouho kazil možnost jakékoliv spolupráce mezi arcibiskupem a jezuitou. Ačkoliv se kardinál Harrach do těchto sporů pouštěl ne vždy s vervou, kterou by kapucín uvítal, řadu let na Basiliovu pomoc plně spoléhal. Typická Basiliova dobrozdání, v nichž pečlivě vyjmenovává pro a proti u všech možných konkrétních problémů, se pak stala běžnou součástí jejich korespondence. Není zde samozřejmě možné analyzovat všechny „*úvahy*“, které zasílal Harrachovi nebo do Říma,

¹⁹ Dopis Basilia Harrachovi ze dne 3. 4. 1634: Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen ÖStA AVA Wien), Familienarchiv Harrach (dále jen FA Harrach), kart. č. 156.

²⁰ R. BECKER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, tom. IV/7, s. 5.

²¹ Dopisy Baglioniho Barberinimu ze dne 28. 4., 12. 5 a 7. 7. 1635, TAMTÉŽ, s. 289, 315–316, 401.

²² Podrobněji k těmto jednáním viz kapitola: Valerián Magni (1586–1661): duchovní otec náboženské reformy Českého království.

²³ Dopis Basilia Ingolimu ze dne 18. 11. 1634: APE SOCG, 77, fol. 76.

ani stovky dobrozdání, která jsou často velmi dlouhá a která Harrach od roku 1635 dostával týden co týden, ačkoli by jistě mohla pomoci vysvětlit podrobnosti četných polemik a diskusí těchto roků.

Basilius z Aire byl také jedním z velkých aktérů sporu o pražskou univerzitu. Například v roce 1637 zorganizoval pod pseudonymem petici českých řeholníků „nejezuitů“ za znovuzískání kateder na univerzitě.²⁴ Basiliovo jméno rezonovalo ještě více během velké krize mezi arcibiskupem a Ferdinandem III., jež se odehrála v roce 1640. Tehdy bylo při veřejné slavnosti potvrzeno spojení arcibiskupského semináře a semináře založeného strahovskými premonstráty. Zápas o vzdělávání tak znovu propukl v nové síle. Dne 4. října 1640 Ferdinand III. poslal z Řezna Harrachovi velmi rozzlobený dopis, a následně byly semináře násilně uzavřeny.²⁵ Harrach pověřil Basilia z Aire, aby vypracoval všechny důležité odpovědi, včetně velmi podrobného textu o historii semináře, tzv. *Sinceratio*, který byl 27. listopadu 1640 zaslán české dvorské kanceláři.²⁶ I proto se Basilius stal terčem útoku českých místodržících, kteří usilovali o to, aby byl jako hlavní Harrachův poradce „jednou provždy vypovězen“.²⁷ Byl dokonce podezříván, že udržuje korespondenci s kardinálem Richelieuem.²⁸ Nakonec díky římské intervenci a zprostředkování nuncia byla ustanovena komise s úkolem celou záležitost nově prostudovat. Kardinál Harrach jmenoval jako své komisaře Basilia z Aire a opata strahovského kláštera Kryšpína Fuka z Hradiště. Mimořádným pramenem pro bližší poznání práce komise jsou velmi četné listy, jimiž kapucín Basilius informoval Harracha o průběhu jednání, ve kterých počáteční euforii rychle vystřídalo zklamání kvůli odporu a neustálým odkladům, jež nakonec vyústilo v úplnou skepsi.²⁹ Jak známo, výsledky komise potvrdily Basiliovy obavy.

Po konkláve z roku 1645 se vztahy mezi arcibiskupem a Ferdinandem III. zlepšily, jelikož Harrach na něm obratně hájil habsburské

²⁴ Dopis Basilia Ingolimu ze dne 25. 4. 1637: APF, SOCG, 318, fol. 6.

²⁵ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 247–277.

²⁶ ÖStA AVA Wien, FA Harrach, Kart. č. 177, *Sinceratio Em. D. Cardinalis ab Harrach, archiepiscopi Pragensis, ad puncta contenta in literis S. Caes. Majestatis (verisimiliter subreptitiis) sub dato 4. Octobris 1640 in materia seminarii archiepiscopalis Pragensis ad eundem Eminentissimum directis*.

²⁷ Dopis Basilia Harrachovi ze dne 24. 11. 1640: ÖStA AVA Wien, FA Harrach, HS 268, fol. 25r.

²⁸ Dopis Basilia Harrachovi ze dne 22. 1. 1642., ÖStA AVA Wien, FA Harrach, kart. č. 137.

²⁹ Viz velmi početné listy Basilia z Aire v TAMTĚŽ, kart. č. 137 a 177.

zájmy. Basilius, jenž mimo jiné vypracoval i relaci *ad limina*, kterou Harrach prezentoval v Římě, se ovšem znovu snažil svou misi opustit, protože se o něm v Praze mluvilo spíše jako o „politikovi“ než jako o řeholníkovi.³⁰ Kardinál ale intervenoval v Římě,³¹ a tak mu byl obnoven titul apoštolského misionáře Kongregace pro šíření víry.³² Ačkoliv kapucín nebyl úplně spokojený, nezbylo mu ani tentokrát nic jiného než se vrátit na svoje místo u arcibiskupa.

Konec třicetileté války otevřel pochopitelně i nové možnosti katolické reformě. Kardinál ale měl i nadále svázané ruce kvůli napětí s českými místodržícími a jeho pravomoc byla v podstatě omezená. Nebylo mu sice dovoleno řídit se ani podle tridentského koncilu, ani podle statut Arnošta z Pardubic, ani podle pražské synody, přesto dostal Basilius další důležité úkoly. Mezi činnostmi, jež byly v následujících letech spojené s jeho jménem, stačí připomenout důležitý text nadepsaný *Extracta ex relationibus parochorum de statu animarum et religione Ad Eminentissimum Dominum cardinalem archiepiscopum Pragensem*. Zde byly pro každý vikariát sepsány názvy farností, u nich uveden počet vesnic pod dohledem faráře, počet osob neschopných přijímání – tj. počet nekatolíků, těch, kteří se nezpovídali – a těch, kteří přistupovali ke svátosti smíření.³³

Důležitá pak byla jeho činnost ohledně založení čtyř biskupství slíbených Ferdinandem II. (nakonec byly založeny pouze dvě v Lito-měřicích a Hradci Králově),³⁴ která po více než dvě desetiletí představovala jeden z hlavních nástrojů zamýšlených k dokončení protireformace v Čechách. Teď se zdálo, že se za nových poměrů mohla situace skutečně změnit. Mezi císařem a kurií však začaly dlouhé diskuse ohledně práva jmenování nových biskupů. Tehdy se v roce 1650 Basilius z Aire rozhodl jednat poněkud riskantně, když poslal do Říma po jednom barnabitovi dlouhý spis, kterým mínil urychlit založení nových biskupství a ve kterém v podstatě souhlasil s císař-

30 Dopis Harracha Barsottimu ze dne 19. 9. 1646, Biblioteca Apostolica Vaticana Roma, Vaticani Latini 13509, fol. 73.

31 Dopis Harracha Barsottimu ze dne 21. 11. 1646, TAMTÉŽ, fol. 93.

32 NA Praha, APA, inv. č. 3289, kart. č. 2003, sign. C 103/1, Fasc. Harrach, Korespondence z února 1647; dopis Basilia Ingolimu ze dne 3. 4. 1647: APF, SOCG, 94, fol. 79.

33 Text publikovala Eliška ČÁŇOVÁ, *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651*, SAP 1, 1979, s. 20–55, zde 41–55.

34 Ke snaze zřízení nových biskupství v Čechách viz předešlá kapitola: Valerián Magni (1586–1661): duchovní otec náboženské reformy Českého království.

skou nominací biskupů.³⁵ Koneckonců ve všech svých dobrozdáních z této doby Basilius jakoby uznal porážku dřívější taktiky frontálního střetu a snažil se najít možnost spolupráce s místodržícími. Kapucín o rok později mj. napsal novému sekretáři Kongregace pro šíření víry Dionisiovi Massarimu dopis, v němž se zmínil o kolujících pověstech, dle nichž si prý císař „každodenně [...] utrhuje od úst, aby mohl podporovat klérus“, a zdůraznil, že „poněvadž není v celých Čechách ani jedině beneficium, které by podléhalo římské nominaci, nebude císař nikdy souhlasit, aby taková začala povstávat“.³⁶ Basiliovy listy v Římě vyvolaly značné „zaražení“ a zdálo se, že úplně ztratil důvěru kongregace. Po přísném pokárání ze strany kongregace byl kapucín znovu připraven vzdát se misie.

Ještě horší dopad na Basilia měl ale přímý útok Bernarda Ignáce z Martinic, který se snažil jednou provždy vyřešit otázku nepohodlných spolupracovníků kardinála, a to pomocí denunziace, kterou poslal přímo kardinálu Fabiovi Chigimu (pozdějšímu papeži Alexandru VII.).³⁷ Pontifikát Inocence X. se vyznačoval tvrdými doktrinárními střety, vyvolanými slavným spisem *Augustinus* Cornelia Jansena (1585–1638) z roku 1640. Svatý stolec se dlouho zdráhal zaujmout konečné stanovisko, avšak nakonec bylo dne 31. března 1653 Jansenovo učení veřejně odsouzeno. Zavržení jansenismu, polemiky se Sorbonnou a obvinění z pelagianismu vznášená vůči Tovaryšstvu Ježíšovu byly i v Praze hojně probírány.³⁸ Krátce poté co byl jansenismus zavržen, zaslal Bernard Ignác z Martinic do Říma pamflet nazvaný *Idea gubernationis ecclesiasticae, quae modo est in regno Bohemiae* (sledoval přitom stejnou taktiku, kterou již v minulosti vícekrát vyzkoušel). V tomto politickém hanopisu obviňoval hlavní Harrachovy spolupracovníky, třebaže prý nešlo přímo o stoupence Jansenových idejí, z tichého souhlasu s jansenismem. A Basilius z Aire zde byl do-

³⁵ Jedná se o dlouhý latinský text označen poznámkou „*Transmittantur ad manus*“: APF, SOCG, 322, fol. 162–171.

³⁶ Dopis Basilia Massarimu ze dne 15. 4. 1651: NA Praha, APA, inv. č. 3289, kart. č. 2003, sign. C 103/1, Fasc. Harrach. Jeho kopie v APF, SOCG, 217, fol. 417–421.

³⁷ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 321–327; TÝŽ, *Příběh jednoho mýtu: Bernard Ignác z Martinic – kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu – jezuité*, in: Slánské rozhovory 2005 – Itálie, Slaný 2006, s. 25–34; TÝŽ, *Bernard Ignác z Martinic a jezuité. Proměny vztahů mezi Tovaryštvem Ježíšovým a politickou mocí v Čechách v druhé polovině 17. století*, in: Petronilla Cemus – Richard Cemus (edd.), *Bohemia jesuitica 1556–2006*, Praha 2010, s. 247–258.

³⁸ Dopis Basilia Harrachovi ze dne 11. 10. 1653: ÖStA AVA Wien, FA Harrach, kart. č. 137.

slova označen za „*přítele a stoupence jansenistických bludů*“.³⁹ Zdá se, že Martinicovým cílem bylo v podstatě totéž, oč se snažil jeho otec a dvůr o dvacet let dříve. Neustálé tahanice měly být ukončeny odvoláním Harrachových nejvášnivějších spolupracovníků. Vzhledem k provenienci pamfletu a k Martinicově autoritě byl spis v Římě přijat velmi pozorně. Římská kurie, jak se později ukázalo, četla pamflet bedlivě právě proto, že pocházel „z hodnověrného prostředí“. Basilius z Aire byl pak do Říma skutečně předvolán. Z Prahy odjel dne 28. března 1654 vybaven od kardinála doporučujícím dopisem,⁴⁰ přičemž až v Římě se dozvěděl pravé důvody svého předvolání. I když Martinicův pamflet nebyl jediným důvodem, jak jsme výše ukázali, evidentně představoval pro Svátý stolec poslední kapku.⁴¹

Navzdory důležité úloze, kterou v konkláve sehrál pražský arcibiskup, se postavení jeho spolupracovníků kvůli volbě Alexandra VII. zkomplikovalo. V případě Basilia z Aire papež Harrachovi potvrdil, že „*zlo přišlo od císařského dvora*“, a odkázal jej k rozhodnutí Kongregace pro šíření víry, která mu nakonec návrat do Prahy nařídila.⁴² „*Otec Basilius se vrátil se mnou, a přestože požádal, aby jej [papež] nechal v moci svých nadřízených, chtěl papež, aby [Basilius] vyhověl*“.⁴³ Tak Basiliovi znovu nezbylo nic jiného než se vrátit do Prahy s kardinálem a pokračovat tam ve své práci až do smrti v roce 1665.

Pokud bylo později jeho jméno připomenuto, bylo to pouze kvůli tomu, že byl pokládán za jednoho z předních protivníků jezuitů. Úplně se naopak zapomnělo na jeho roli při zprostředkování nových vědeckých a náboženských tendencí, které hýbaly Evropou. Na roz-

³⁹ Text publikoval Antonín Rezek na konci 19. století podle přepisu originálu uchovávaného ve Vatikánské knihovně. Antonín REZEK (ed.), *Takzvaná „Idea gubernationis ecclesiasticae“ z času kardinála Harracha*, Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, 1893, s. 3–7. Stanislav SOUSEDÍK, *Některé projevy antijezuitismu v pobělohorském období a jejich společenské pozadí*, SCeH 16, 1977, s. 21–29. Nová edice textu viz Alessandro CATALANO, *Caramuel y Lobkovitz (1606–1682) e la riconquista delle coscienze in Boemia*, Römische Historische Mitteilungen 44, 2002, s. 339–392, zde 389–392, v českém překladu: TÝŽ (ed.), *Dva hanopisy na spolupracovníky kardinála Harracha*, Souvislosti 13/2–4, 2002, s. 53–61.

⁴⁰ Dopis Harracha Barberinimu ze dne 1. 4. 1654, APF, SOCG, 217, fol. 395.

⁴¹ A. CATALANO, *Die Funktion*, s. 127.

⁴² Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, tom. IV, Wien – Köln – Weimar 2010 (= Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, Band 104/4), s. 102–103 (22. 4. 1655). Viz také Kongregace pro šíření víry Basiliovi ze dne 15. 6. 1655: APF, Lettere e decreti della Sacra Congregazione e biglietti di Mons. Segretario, 30, fol. 78.

⁴³ K. KELLER – A. CATALANO (edd.), *Die Diarien*, s. 121 (4. 6. 1655).

díl od velké politiky, kde byla kapucínská diplomacie velmi viditelná, upadla každodenní činnost Basilia z Aire do naprostého zapomnění a jistě v tom sehrál roli i fakt, že korespondence s kardinálem Harrachem probíhala v italštině. Basiliův třicetiletý podíl na chodu pražského arcibiskupství tak zůstává dodnes nedocenen.